

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES



ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ 1974 ΕΩΣ ΤΟ 2004

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΚΑΛΑΦΑΤΗ

ΑΘΗΝΑ, 2019

Τριμελής Επιτροπή

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Ειρήνη Χειλά, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Άγγελος Μ. Συρίγος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου



Copyright ©Παναγιώτα Καλαφάτη, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στον πατέρα μου και στην μητέρα μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Έννοιες και επίπεδα της Υψηλής Στρατηγικής.....	8
Διαστάσεις της Υψηλής Στρατηγικής.....	9
Αποτροπή, μορφές και είδη αποτροπής.....	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Περίοδος 1974 έως 1981.....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Περίοδος 1981 έως 1989.....	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Περίοδος 1990 έως 2004.....	40
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	56

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία περιγράφει της ελληνοτουρκικές σχέσεις από την πλευρά της αποτρεπτικής ελληνικής στρατηγικής την τριαντακονταετία από το 1974 έως το 2004. Οι σχέσεις των δυο χωρών δοκιμάζονται συνεχώς με νέες προκλήσεις όπου με βάση αυτών των προκλήσεων και των συνεχών μεταβολών στην ισορροπία δυνάμεων, διαμορφώνουν την εξωτερική τους πολιτική. Η Ελλάδα κατά την πρώτη δεκαετία επιδίωξε να ανεξαρτητοποιηθεί από την δυτική συμμαχία και να στηριχθεί στις δικές της δυνάμεις αυξάνοντας της αμυντικές ικανότητες με τον καιρό αποτρέποντας κατά αυτόν τον τρόπο την εχθρική πρόθεση της αντίπαλης πλευράς. Παράλληλα, εστίασε την προσοχή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση και επιχείρησε στα πλαίσια αυτής να μεταβάλει τις ελληνοτουρκικές διαφορές σε ευρωτουρκικές αλλά ταυτόχρονα δεν κατόρθωσε να προστατέψει επαρκώς τον Ελληνισμό της Κύπρου. Ένα στρατηγικό δόγμα θα πρέπει να προσδιορίζει τις απειλές, να βάζει τις προτεραιότητες και να ορίζει αντίμετρα. Τα μικρά κράτη λόγω περιορισμένων πόρων αναγκάζονται να αναλάβουν δύσκολες αποφάσεις για να το καταφέρουν. Έτσι, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η ελληνική πλευρά δεν εκμεταλλεύτηκε σωστά τις ευκαιρίες που τις παρουσιάστηκαν, δεν διέγινε έγκαιρα την τουρκική στρατηγική και εναπόθεσε τις ελπίδες της σε εξωπολιτικούς παράγοντες, γεγονός που αποδείχθηκε και στις μεγάλες κρίσεις με αποτέλεσμα να χάσει την αξιοπιστία της η στρατηγική που ακολουθούσε. Η στρατηγική της Ελλάδας θα πρέπει να διαμορφωθεί εκ νέου αναγνωρίζοντας τους περιορισμούς του κράτους, να ζυγίσει σωστά τις αλλαγές στο συσχετισμό δυνάμεων, να ενισχύσει την αξιοπιστία της αποτρεπτικής στρατηγικής, να δημιουργήσει ένα διακρατικό μηχανισμό διευκόλυνσης χειρισμού των κρίσεων και ταυτόχρονα να καταναίμει από την αρχή τις ένοπλες δυνάμεις της.

Λέξεις κλειδιά: Αποτροπή, Εξισορρόπηση, Τουρκία, Ελλάδα, Στρατηγική.

Abstact

The present paper describes the Greek-Turkish relations in terms of the deterrent Greek strategy in the thirty years from 1974 to 2004. The relations of the two countries are constantly being tested with new challenges whereby these challenges and the constant changes in the balance of power, shape their foreign policy. In the first decade, Greece sought to become independent from the Western alliance and build on its own forces by increasing its defensive capabilities over time, thereby preventing the adversary's intentional intent. At the same time, Greece focused its attention on the European Union and attempted to transform the Greek-Turkish variants into a Euro-Turkish one, but at the same time failed to adequately protect the Hellenism of Cyprus. A strategic doctrine should identify threats, prioritize and set countermeasures. Small states, due to limited resources, have to make difficult decisions to do so. Thus, it is concluded that the Greek side did not take advantage of the opportunities presented to them, did not timely diagnose the Turkish strategy and placed its hopes on external factors, which proved to be in crisis as a result of the loss of credibility of the strategy. Last but not least, Greece's strategy must be redefined the constraints of the state, properly weighing the changes in the balance of power, reinforcing the credibility of the deterrent strategy, creating a mechanism that is helpful to avoid crisis and at the same time distributing from the beginning its armed forces.

Key words: Deterrence, Balance, Turkey, Greece, Strategy

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάλυση των Ελληνοτουρκικών διαφορών την περίοδο 1974 έως 2004 από την σκοπιά της στρατηγικής θεωρίας. Στα πλαίσια αυτά, απαντάται το ερώτημα ποιες είναι οι διαστάσεις της αποτρεπτικής στρατηγικής που ακολουθεί η Ελλάδα και αν η στρατηγική που ακολουθεί ανταπεξέρχεται στους σκοπούς για τους οποίους διαμορφώθηκε.

Η εργασία χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει τρία υποκεφάλαια όπου αναλύονται τα θεωρητικά εργαλεία της έρευνας που ακολουθεί. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρείται η σύντομη παρουσίαση και ανάλυση των βασικών στρατηγικών όρων, οι διαστάσεις της Υψηλής Στρατηγικής και οι μορφές αποτροπής, ώστε να γίνει κατανοητή η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας, όχι με μια απλή καταγραφή ιστορικών γεγονότων της τριαντακονταετίας.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας, αναλύει την πρώτη περίοδο διαμόρφωσης της νέας ελληνικής αποτρεπτικής στρατηγικής του Κωνσταντίνου Καραμανλή από το 1974 ως 1981 με την σταδιακή αυτονόμηση της στρατηγικής από το NATO και τις ΗΠΑ. Συνοπτικά, συνεκτιμούνται οι λάθος κινήσεις του ακανθώδες, άλυτου ζητήματος του κυπριακού και οι νέες προκλήσεις της εξωτερικής πολιτικής στην χρονική αυτή περίοδο :Α) αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του NATO και επανένταξη Β)ένταξη στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα Γ) νέες αξιώσεις της τουρκικής πλευράς στο Αιγαίο Δ) κρίση του 1976 και Ε) το πρακτικό της Βέρνης.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην περίοδο 1981-1989, κατά την οποία κυβέρνησε ο Ανδρέας Παπανδρέου. Η αρχηγεία του, κατά την πρώτη περίοδο συνδυάστηκε με διπλωματική απομόνωση και την έναρξη ενός μάταιου μη δεσμευτικού διαλόγου με την Τουρκία. Από την δεύτερη περίοδο επιδίωξε να ενισχύσει περαιτέρω τις αμυντικές ικανότητες του κράτους και με μεγάλη δεξιοτεχνία κέρδισε τις εντυπώσεις στην κρίση του 1987, ακολουθώντας η αποτυχημένη συνάντηση στο Νταβός.

Η τελευταία περίοδος του 1989 έως του 2004 συνοδεύτηκε με πολιτικές εναλλαγές στην εξουσία και η εξωτερική πολιτική διαμορφώθηκε με βάση τις αλλαγές του διεθνούς συστήματος. Η ελληνική πλευρά παρέμεινε την πρώτη φάση της περιόδου αυτή στην προσπάθεια επίλυσης του μακεδονικού ζητήματος και η διαχείριση αυτού έπληξε ακόμα περισσότερο την εξωτερική της πολιτική. Η δεκαετία συνοδεύτηκε με μια σειρά από λανθασμένες τακτικές και εκτιμήσεις που οδήγησαν

στην κρίση στα Ίμια, στην κατάρρευση της προεκτεινόμενης αποτροπής της με του πυραύλους S-300 και την σύλληψη του Οτσαλάν. Η ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η αποδοχή της ένταξης της Τουρκίας διαμορφώνουν την επόμενη κίνηση της στρατηγικής της ελληνικής πλευράς.

Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με την εξαγωγή συμπερασμάτων για την συνολική στρατηγική που ακολούθησε η Ελλάδα τα τριάντα αυτά χρόνια και κρίνεται αναγκαίο η εκ νέου διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής με βάση τους περιορισμούς του κράτους και την ισορροπία δυνάμεων ώστε να γίνουν αντιληπτά τα όρια και τα συμφέροντα της χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Έννοιες και επίπεδα της Υψηλής Στρατηγικής

Η στρατηγική συνίσταται στο τρίπτυχο μέσα – σκοπός – αντίπαλος¹. Εφαρμόζοντας το παραπάνω στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής στο οποίο αναμιγνύονται²: οι συγκρούσεις μεταξύ των κυρίαρχων κρατών, η συνεργασία αυτών και η τάση να δημιουργούν συστήματα αξιών, μπορεί να ειπωθεί ότι η στρατηγική είναι η σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτος υπό την επίδραση του διεθνούς ανταγωνισμού τόσο σε ειρήνη όσο και σε πόλεμο, ενώ η άμεση επίδραση σε αυτή έχει ο ανταγωνιστικός και συγκρουσιακός χαρακτήρας του διεθνούς συστήματος³.

Ανάλογα με το πεδίο στο οποίο αναφέρεται χωρίζεται σε διάφορα επίπεδα⁴: όταν χρησιμοποιούνται όλα τα διαθέσιμα μέσα ενός κράτους για την επίτευξη των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης τότε μιλάμε για **υψηλή στρατηγική**. Ως **στρατιωτική στρατηγική** ορίζεται η χρήση όλων των στρατιωτικών μέσων ενός κράτους για την επίτευξη των πολιτικών αντικειμενικών σκοπών ενόψει πραγματικής ή ενδεχόμενης σύγκρουσης. Αμέσως μετά, η **επιχειρησιακή τέχνη** ονομάζεται η χρήση μεγάλων στρατιωτικών μονάδων για την επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας εκστρατείας, ενός θεάτρου επιχειρήσεων ή ενός κλάδου των ενόπλων δυνάμεων.

Συμπληρωματικά, η χρήση των στρατιωτικών σχηματισμών για την επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών που έχουν τεθεί στα πλαίσια μιας μάχης ονομάζεται **τακτική**.

Στο τελευταίο αυτό επίπεδο, ο Luttwak προσθέτει ότι παράγοντες που παίζουν ρόλο εξαρτούνται από την μορφολογία του εδάφους, τις καιρικές συνθήκες, την τύχη, τις ατομικές ικανότητες, την πειθαρχία και την συνοχή⁵.

¹Michael Howard, Peter Paret, Carl von Clausewitz. On war, New York, Oxford University Press, 1976, σ. 32.

²Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2011, σ. 14.

³Διονύσιος Δραγώνας, Αποτρεπτική Στρατηγική: Η Περίπτωση Της Ελλάδας, 17.7.2018:

<https://powerpolitics.eu/δραγώνας-29-4-ελληνική-αποτρεπτική-στρα/>

⁴Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα, Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σ.44.

⁵Edward Luttwak, Strategy, the logic of war and peace, Massachusetts, library of congress cataloging in publication data, 1987, σ. 98.

Τέλος, είναι σκόπιμο να επισημανθεί η διαφορά μεταξύ τακτικής και στρατηγικής. Σύμφωνα με το έργο του Κλαούζεβιτς τακτική είναι η χρήση ενόπλων δυνάμεων με σκοπό την νίκη στην μάχη. Ενώ η στρατηγική είναι η εκμετάλλευση των επιτυχιών στις μάχες με σκοπό την προώθηση των πολιτικών σκοπών του πολέμου.

Διαστάσεις της Υψηλής Στρατηγικής

Ο Bauffre επισημάνει συνοπτικά ότι «η στρατηγική είναι η τέχνη της διαλεκτικής δυο αντιπάλων θελήσεων που χρησιμοποιούν βία για να λύσουν την διένεξη τους»⁶. Συγκεκριμένα, δεν χρησιμοποιούνται αποκλειστικά στρατιωτικά μέσα για να καμφθεί η θέληση του αντιπάλου αλλά και τη διπλωματία ή την οικονομία.

Η Υψηλή στρατηγική στον πόλεμο με βάση τον Παπασωτηρίου έχει πέντε βασικές διαστάσεις που ακολουθούν οι εμπόλεμοι⁷:

Στρατιωτική στρατηγική: χρήση ένοπλης βίας σε ξηρά θάλασσα και αέρα. Βέβαια, αν μία πλευρά υποχωρήσει, η άλλη δεν έχει σκοπό να καταφύγει σε ένοπλη βία. Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί ότι ο Σουν Τσου θεωρεί ότι η καλύτερη στρατηγική είναι η επίθεση στην στρατηγική του αντιπάλου ή στους συμμάχους του αντιπάλου κράτους με σκοπό την διπλωματική απομόνωση⁸. Αν δε γίνει, τότε επιτιθέμαστε στις ένοπλες δυνάμεις και στην έσχατη περίπτωση στις οχυρωμένες πόλεις. Στην περίπτωση της ένοπλης βίας προστίθενται πέρα από την καταστροφή των ενόπλων δυνάμεων του αντιπάλου και η κατάληψη εδάφους, η καταστροφή συντελεστών ισχύος του αντιπάλου όπως το ηθικό ή διοικητική συνοχή.

Οικονομική διάσταση: το οικονομικό πρόβλημα στον πόλεμο είναι υλική υποστήριξη των πολεμικών επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, αφορά τη μέθοδο χρηματοδότησης των ενόπλων δυνάμεων, την αγορά ή την κατασκευή εξοπλισμού και φυσικά την στέγαση και την τροφή των στρατιωτών. Μια ορθή στρατηγική αποσκοπεί στην κατάρρευση της οικονομίας του αντιπάλου αποδυναμώνοντας τον και αποκόβοντας την υλική υποστήριξη των ενόπλων μονάδων του. Μάλιστα, δεν

⁶ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2011, σ. 17.

⁷ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2011, σ. 17-22.

⁸ Lionel Giles, Sun's Tsun, The art of war, M.A., publishing house, 2009, σ. 11.

πετυχαίνει πάντοτε, αφού αναλόγως τον σκοπό που επιδιώκει το κάθε κράτος, ο πληθυσμός είναι διατεθειμένος να υποστεί μεγάλες θυσίες.

Εσωτερική πολιτική: η σημαντικότερη διάσταση της εσωτερικής πολιτικής αφορά την ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό του για τις ένοπλες δυνάμεις και να οργανώνει την αμυντική ή επιθετική πολιτική του. Σε ένα δημοκρατικό καθεστώς όπως η Ελλάδα έχει σημασία η υποστήριξη του πληθυσμού, των κομμάτων των μέσων μαζικής ενημέρωσης καθώς και ότι επηρεάζει την κοινή γνώμη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίοδος Σημίτη στα πλαίσια της αλλαγής της ελληνικής στρατηγικής ώστε η Τουρκία να φανεί ως αδελφή δημοκρατία, αλλάζοντας τα βιβλία της ιστορίας για να μετριάσει το μίσος και να μαλακώσει τον εθνικισμό για τα σκληρά και δραματικά γεγονότα που υπεστήκαμε ως έθνος όπως η μικρασιατική καταστροφή του 1922. Στην διάσταση αυτή προστίθεται και η προσπάθεια ενός κράτους να υπονομεύσει την εσωτερική νομιμοποίηση της άλλης είτε μέσω προπαγάνδας είτε μέσω ψυχολογικού πολέμου.

Διεθνής νομιμοποίηση: η διάσταση αυτή αφορά το βαθμό στον οποίο οι πολεμικοί σκοποί αλλά και τα πολεμικά μέσα συμβαδίζουν με τις διεθνείς αξίες και τα διεθνή δρώμενα. Στην περίπτωση ο εμπόλεμος της κάθε πλευράς προσπαθεί να παρουσιάσει την στρατηγική του με τρόπο που να γίνεται αποδεκτή διεθνώς ώστε να επωφεληθεί από μια ενδεχόμενη συνεργασία. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλά κράτη συγγέουν την διεθνή αποδοχή με το διεθνές δίκαιο. Στην πραγματικότητα κάθε κράτος δρα με βάση τα συμφέροντα του, επομένως ακόμα και αν ένα κράτος κινείται πίστα με βάση το διεθνές δίκαιο δε σημαίνει ότι θα κερδίσει την σύμπραξη ή την ανοχή τρίτων, όπως για παράδειγμα το 1974 όπου η Ελλάδα έθεσε το ζήτημα της εισβολής και κατοχής στον ΟΗΕ και τρίτα κράτη δεν αποδοκίμασαν την αντίδραση της Τουρκίας .

Διπλωματία: η διάσταση αυτή σχετίζεται με τις προσπάθειες των εμπόλεμων να εξασφαλίσουν την άμεση ή την έμμεση υποστήριξη των δυνάμεων. Για τον Bull⁹: η διπλωματία είναι ο χειρισμός των σχέσεων μεταξύ των κρατών και άλλων οντοτήτων π.χ ΟΗΕ με υπόσταση στη διεθνή πολιτική από επίσημους αντιπροσώπους και ειρηνικά μέσα. Περιλαμβάνει τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής (συγκέντρωση / εκτίμηση πληροφοριών στο διεθνές περιβάλλον και αποτίμηση εναλλακτικών λύσεων) και την εκτέλεση της (γνωστοποίηση σε άλλες κυβερνήσεις).

⁹Hedley Bull, The anarchical society. A study of order in world politics, New York, third edition, Palgrave, 2002, σ. 156-178.

Έτσι, διευκολύνεται η επικοινωνία μεταξύ των πολιτικών ηγετών όπως για παράδειγμα το 1987 μεταξύ Παπανδρέου-Οζάλ στις διερευνητικές συνομιλίες σε διμερές επίπεδο. Επιπλέον, διαπραγματεύονται συμφωνίες, συνάπτονται ευνοϊκές συνθήκες, ελαχιστοποιούνται οι τριβές μεταξύ των κρατών και το βασικότερο συγκεντρώνονται πληροφορίες για την ξένη χώρα.

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί ότι η ειδοποιός διαφορά μεταξύ διπλωματίας και διεθνής νομιμοποίησης είναι το γεγονός πως η διπλωματία εστιάζει στο εθνικό συμφέρον και στην υλοποίηση αυτού σε διεθνές επίπεδο.

Αποτροπή, μορφές και είδη αποτροπής

Ως αποτροπή ορίζεται η προσπάθεια να πείσει ένα κράτος τον αντίπαλο να μην ξεκινήσει μια συγκεκριμένη δράση, δίνοντας του να καταλάβει ότι τα κέρδη που σκοπεύει να αποκομίσει από αυτή είναι λιγότερα σημαντικά σε σχέση με το ενδεχόμενο κόστος και τα ρίσκα που πρέπει να πάρει¹⁰. Αντιθέτως, ο εξαναγκασμός αφορά την προσπάθεια να πείσει το αντίπαλο κράτος να σταματήσει μια δράση που ήδη έχει ξεκινήσει ή να την ανακατευθύνει αλλάζοντας την συνάρτηση κόστους-κέρδους για αυτόν.

Υπάρχουν οι εξής μορφές αποτροπής¹¹:

1. **Αποτροπή μέσω παρουσίας:** επιδιώκεται με τη διατήρηση συμβολικών δυνάμεων στο σημείο που θέλουμε να υπερασπιστούμε.
2. **Αποτροπή μέσω άμυνας:** επιδιώκεται μέσω διατήρησης ισχυρών και αξιόπιστων αμυντικών δυνατοτήτων. Παρόμοια μορφή αποτροπής αποτελεί η αποτροπή μέσω άρνησης της επιτυχίας του αντιπάλου, που συνίσταται στην παρεμπόδιση του αντιπάλου να αποκομίσει οφέλη.
3. **Αποτροπή μέσω αντιποίνων:** επιδιώκεται μέσω επαπειλουμένης αντίδρασης σε διαφορετικό χώρο και ενδεχομένως σε διαφορετικό χρόνο ή με διαφορετικό τρόπο από τους αντίστοιχους της εχθρικής προσβολής που θέλουμε να αποτρέψουμε. Υπογραμμίζεται ότι η μορφή αυτή περικλείει και την απειλή οριζόντιας κλιμάκωσης.

¹⁰Robert Pape, *Bombing to win*, New York, Cornell Paperbacks, 1996, σ. 12.

¹¹Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σ. 23.

Επίσης, διακρίνονται και τα εξής είδη αποτροπής¹²:

1. **Εθνική αποτροπή:** επιτυγχάνεται αποκλειστικά με εθνικά μέσα. Σε αυτή τη μορφή υπεισέρχεται η έννοια της εσωτερικής εξισορρόπησης, η οποία επιτυγχάνεται με την αποτελεσματικότερη χρήση και εκμετάλλευση των εσωτερικών πόρων του κράτους, ως μέσα εξισορρόπησης της ισχύος του αντιπάλου, και αποτροπής ενδεχόμενης προσβολής¹³.
2. **Διεθνής αποτροπή:** επιτυγχάνεται μέσω τρίτων.
3. **Προεκτεινόμενη αποτροπή:** συνίσταται στην αποτροπή εχθρικών προσβολών εναντίον τρίτων. Στην προηγούμενη μορφή, όπως και σε αυτή υπεισέρχεται η έννοια της εξωτερικής εξισορρόπησης, η οποία σχετίζεται με τη σύναψη στρατηγικών συμμαχιών ή την εξασθένιση των συμμαχιών του αντιπάλου, προκειμένου να εξισορροπηθεί η αντίπαλη ισχύς και να ενισχυθεί η αποτρεπτική ικανότητα¹⁴.
4. **Ενδοπολεμική αποτροπή:** λαμβάνει χώρα κατά τη διάρκεια ενός πόλεμου και συνίσταται στο ότι ο αντίπαλος αποτρέπεται να προβεί σε κλιμάκωση.
5. **Μίνιμουμ η πεπερασμένη αποτροπή:** συνίσταται στην διατήρηση ενός σχετικά μικρού πυρηνικού οπλοστασίου το οποίο είναι στραμμένο αποκλειστικά εναντίον των εχθρικών πόλεων.

Τέλος, διακρίνονται δυο καταστάσεις αποτροπής, η άμεση και η γενική. Η διαφορά τους έγκειται στο γεγονός ότι στην άμεση αποτροπή η μια πλευρά εξετάζει σοβαρά το ενδεχόμενο επίθεσης έχοντας την πρόθεση και το αντίπαλο κράτος το αντικρούει με μια απειλή αντίδρασης, ενώ στην γενική δεν υπάρχει τέτοιο ενδεχόμενο παρόλο που έχει την ικανότητα, απλώς διατηρούν ένοπλες δυνάμεις για να ρυθμίσουν τις μεταξύ τους σχέσεις.

Εν κατακλείδι, όποια μορφή αποτροπής και αν ακολουθεί το εκάστοτε κράτος το βασικότερο είναι να υπάρχει η αξιοπιστία ότι αν δεν καμφθεί η επιθετική συμπεριφορά του αντιπάλου να το πείσει ότι θα υποστεί μεγαλύτερο κόστος. Σε όλες

¹²Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα, Αθήνα, Ποιότητα, 2010, σ. 24.

¹³<https://powerpolitics.eu/δραγώνας-29-4-ελληνική-αποτρεπτική-στρα/>

¹⁴Διονύσιος Δραγώνας, Αποτρεπτική Στρατηγική: Η Περίπτωση Της Ελλάδας, 17.7.2018: <https://powerpolitics.eu/δραγώνας-29-4-ελληνική-αποτρεπτική-στρα/>

τις περιπτώσεις το κράτος θα πρέπει να υπακούει στο παράδοξο: «Si vis pacem para bellum»¹⁵.

¹⁵Edward Luttwak, Strategy, the logic of war and peace, Massachusetts, library of congress cataloging in publication data, 1987, σ. 7-15.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Περίοδος 1974 έως 1981

Η χρόνια του 1974 θεωρείται μια από τις πιο δύσκολες περιόδους για τον ελληνικό λαό μετά την μικρασιατική καταστροφή. Η τουρκική επίθεση έφερε τις δυο χώρες σχεδόν σε εμπόλεμη κατάσταση στην Κύπρο όπου συγκρούονταν ελληνικές και τουρκικές δυνάμεις, παρόλο που στο χώρο του Αιγαίου και της Θράκης δεν υπήρξαν συγκρούσεις.

Αρχικά, προτού επισημάνουμε την στρατηγική που ακολούθησε η Ελλάδα για να εξασφαλίσει την ευημερία της και τις διεθνείς αντιδράσεις, αξίζει να αναφερθούμε στα σοβαρότερα λάθη που οδήγησαν να χάσουμε στο Κυπριακό και στην πορεία να το «αφήσουμε στο ράφι». Συνολικά, θα μπορούσε κανείς να συνοψίσει τα εξής ως λάθη:

1. Στην συνδιάσκεψη του 1948, η Ελλάδα δεν συμμετείχε και δεν επιδίωξε να διεκδικήσει ένα Σύνταγμα που θα διεκδικούσε σταδιακά στην αυτοδιάθεση του νησιού¹⁶.
2. Η ελληνική προσφυγή στον ΟΗΕ στα μέσα της δεκαετίας του 1950 έγινε πριν ενταχθούν πρώην αποικίες που θα μπορούσαν να παράσχουν θετικές πλειοψηφίες υπέρ του αιτήματος της αυτοδιάθεσης¹⁷.
3. Η ελληνική προσφυγή παρουσιάστηκε άστοχα ως ένωση Ελλάδας- Κύπρου.
4. Η έναρξη του άνισου ενόπλου αγώνα το 1955 εμβάθυνε την εθνοτική ρήξη στο νησί και εξαγρίωσε την βρετανική πλευρά με αποτέλεσμα να συσπειρώσει του Τούρκους σε μια δύσκολη περίοδο για την Ελλάδα που μόλις μετά από 10 χρόνια κατοχής και εμφυλίου «ανέπνεε με έναν αμερικανικό και ένα βρετανικό πνεύμονα»¹⁸.
5. Η απόρριψη των προτάσεων Χάρντινγκ θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν την σταδιακή αποχώρηση των Άγγλων από την διακυβέρνηση του νησιού¹⁹.

¹⁶ Δημήτρης Καιρίδης, Εθνικισμός, εθνοτικές συγκρούσεις και διεθνείς σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρης, 2016, σ. 312.

¹⁷ Θεόδωρος Κουλουμπής, Κύπρος 1954- 1974. Λάθη και διδάγματα, Αθήνα, Καθημερινή, 2011.

¹⁸ Θεόδωρος Κουλουμπής, Κύπρος 1954- 1974. Λάθη και διδάγματα, Αθήνα, Καθημερινή, 2011.

¹⁹ Δημήτρης Καιρίδης, Εθνικισμός, εθνοτικές συγκρούσεις και διεθνείς σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρης, 2016, σ. 313.

6. Η άνιση συμφωνία της Ζυρίχης που έδινε πολλά προνόμια στην τουρκική μεριά και η νοοτροπία του Μακαρίου ότι θα αδράξει την πρώτη ευκαιρία για να την αναθεωρήσει ή να την ανατρέψει.
7. Η μονομερής απόφαση του αρχιεπισκόπου Μακαρίου να 1963 για τα δεκατρία σημεία αναθεώρησης του κυπριακού Συντάγματος, αιφνιδιάζοντας πλήρως την τότε μεταβατική κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου στην Αθήνα. Οι τούρκοι άρπαξαν την ευκαιρία να εφαρμόσουν το σχέδιο για την αποδιάρθρωση των δύο κοινοτήτων με προφανή στόχο τη δημιουργία τουρκοκυπριακών θυλάκων και αργότερα την διχοτόμηση της Κύπρου. Επίσης, η πρωτοβουλία του Μακαρίου προκάλεσε μεγάλη καχυποψία στην Αθήνα και οδήγησε την πανίσχυρη κυβέρνηση Παπανδρέου να μπει στον πειρασμό στις δελεαστικές προτάσεις του αμερικανού μεσολαβητή Ντιν Άτσεσον που παρουσιάστηκαν στην Αθήνα με τη μορφή της ένωσης και στην Άγκυρα με τη μορφή της διχοτόμησης που στο τέλος απέρριψε λανθασμένα κάθε διαμεσολαβητική προσπάθεια²⁰.
8. Κατά τις διακοινοτικές διαπραγματεύσεις μεταξύ του 1968 -1974 , η απόρριψη των ελαχίστων αιτημάτων των Τουρκοκύπριων για την τοπική αυτοδιοίκηση²¹.
9. Η ένταξη της Κύπρου στο κίνημα των Αδέσμευτων που διαφορετικά θα αφαιρούσε το επιχείρημα των Τούρκων , Βρετανών και Αμερικανών ότι εξελίσσεται σε «Κούβα της Μεσογείου» εφόσον κινδυνεύει να αφήσει τον δυτικό της προσανατολισμό και να στρέψει της προσοχή της στην ΕΣΣΔ²².
10. Η θέση του Σπύρου Κυπριανού, διαδόχου του Μακαρίου, ότι το κυπριακό είναι διεθνές πρόβλημα εισβολής και κατοχής κάτι που τελικά οδήγησε στην αδράνεια τα πρώτα χρόνια τις εισβολής²³.
11. Η μη προετοιμασία της ελληνοκυπριακής κοινής γνώμης για λύση στην βάση συμφωνιών Μακαρίου - Ντενκτάς και Κυπριανού – Ντενκτάς, για μια διζωνική και δι-κοινοτική ομοσπονδία²⁴.

²⁰ Θεόδωρος Κουλουμπής, Κύπρος 1954- 1974. Λάθη και διδάγματα, Αθήνα,Καθημερινή , 2011.

²¹ Δημήτρης Καιρίδης, Εθνικισμός, εθνοτικές συγκρούσεις και διεθνείς σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρης, 2016, σ. 313.

²² Θεόδωρος Κουλουμπής, Κύπρος 1954- 1974. Λάθη και διδάγματα, Αθήνα,Καθημερινή , 2011.

²³ Δημήτρης Καιρίδης, Εθνικισμός, εθνοτικές συγκρούσεις και διεθνείς σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρης, 2016, σ. 313.

12. Ο διπλωματικός χειρισμός οδήγησε στην εκπόνηση και την υποβολή σε δημοψήφισμα του σχεδίου Ανάν, συμπεριλαμβανομένης και της ολέθριας πρόβλεψης για την επιδιαιτησία του ΟΗΕ²⁵.

Η παγίδα στην οποία περιπέφτει η Ελλάδα όλα τα χρόνια, είναι «ο ιδεαλιστικός νομικισμός»²⁶. Με τον όρο «νομικισμός» εννοούμε την επεξήγηση των δρώμενων με εμμονή στο διεθνές δίκαιο και αντίστοιχα με τον όρο «ιδεαλισμό» αναφερόμαστε στην τάση να ερμηνεύονται οι διεθνείς σχέσεις βάσει πεποιθήσεων χωρίς να ερευνάται από πού πηγάζουν. Όλα αυτά επιβεβαιώνονται από την έλλειψη εθνικής ενότητας που οφείλεται σε ταξικές διάφορες ή στην προσπάθεια αστικών κομμάτων που βρίσκονται στην αντιπολίτευση να υπερεκτιμούν τον εθνικισμό, από τους βασικούς στόχους της ελληνικής διπλωματίας που καθορίζονταν με βάση την πολιτική της Ουάσινγκτον, από την ενίσχυση των ενόπλων δυνάμεων και την στρατιωτική εξάρτηση από τις ΗΠΑ που λειτουργεί αντίστροφα μειώνοντας την χρησιμότητα μιας τέτοιας ενίσχυσης²⁷.

Τα επισυναπτόμενα λάθη και οι λανθασμένες εκτιμήσεις μπορούν να εξηγήσουν και την πορεία των γεγονότων και να δικαιολογήσουν εν μέρη γιατί το κυπριακό ουσιαστικά παράμεινε και παραμένει ο πονοκέφαλος των διπλωματών. Ο Καραμανλής «πλήρωσε βαρύ πολιτικό τίμημα στον συμβιβασμό της Ζυρίχης, ενώ μετά το 1974 η αντιπολίτευση καλλιέργησε την προσδοκία ότι υπάρχει και πρέπει να ανοίξει ο φάκελος της Κύπρου, για να αποκαλυφθούν οι πράκτορες και οι προδότες της ελληνικής υπόθεσης»²⁸.

Παράλληλα, στην Τουρκία επικρατούσε καχυποψία και πολιτική αστάθεια καθώς οι αποφάσεις ελήφθησαν από το βαθέος κράτος δηλαδή από ένα στρατιωτικό και διπλωματικό κατεστημένο που παρέμεινε κυρίαρχο ως το 2000. Το κυπριακό θεωρήθηκε πρόβλημα τρίτης χώρας. Η Ελλάδα στρέφεται στα δικά της εσωτερικά

²⁴ Δημήτρης Καιρίδης, Εθνικισμός, εθνοτικές συγκρούσεις και διεθνείς σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρης, 2016, σ. 313.

²⁵ Δημήτρης Καιρίδης, Εθνικισμός, εθνοτικές συγκρούσεις και διεθνείς σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρης, 2016, σ. 313.

²⁶ Θέμος Στοφορόπουλος, «Η διπλωματική υπηρεσία της Ελλάδας», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), 30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 334.

²⁷ Θέμος Στοφορόπουλος, «Η διπλωματική υπηρεσία της Ελλάδας», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), 30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 334.

²⁸ Δημήτρης Καιρίδης, Εθνικισμός, εθνοτικές συγκρούσεις και διεθνείς σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρης, 2016, σ. 303.

προβλήματα καθώς έχει να διαχειριστεί τις συνέπειες της εισβολής , την στέγαση και σίτιση 200.000 προσφύγων και την επιστροφή αυτών στις εστίες τους για να μην μετακομίσουν στην Ελλάδα ή στην Αγγλία. Από την άλλη για την Τουρκία, το θέμα έχει λήξει και δίνει έμφαση στο πρόβλημα της μειοψηφίας των Τουρκοκύπριων έναντι των Ελληνοκυπρίων , στην παρουσία στρατού στο νησί (αποτροπή μέσω παρουσίας) και για να διασφαλίσει την παραμονή της στο νησί:

1. Μετακινεί τουρκοκύπριους στα κατεχόμενα για να επιτύχει ομοσπονδιακή διάρθρωση του κράτους ή διχοτόμηση.
2. Εκδιώκει ελληνοκύπριους με σκοπό την εθνοτική ομοιογένεια.
3. Μεταφέρει τούρκους εποίκους στο νησί.
4. Δημιουργεί δομές για να επιδιώξει σταδιακά νομιμότητα στις πράξεις των οργάνων της και να θεωρηθεί ο πρόεδρος του ψευδοκράτους ισότιμος συνομιλητής με τον Κύπριο.

Από την άλλη μεριά, η Κύπρος επιλέγει διεθνοποίηση του ζητήματος ενώπιον του ΟΗΕ και άλλων διεθνών οργανισμών. Πρόκειται για μια έτοιμη στρατηγική που ήταν επιτυχής το 1960 λόγω της στήριξης του κινήματος των Αδέσμευτων, όμως η Τουρκία δεν ενδιαφερόταν για καμιά αντίδραση της κοινότητας εφόσον διακυβεύονταν τα στρατηγικά της συμφέροντα και εφόσον δεν συμφωνήσουν όλα τα μόνιμα μέλη του ΟΗΕ, δεν επιτρέπεται η κύρωση της, όπως για παράδειγμα η Μεγάλη Βρετανία δεν θα συμφωνούσε. Ειδικά την περίοδο εκείνη λόγω της πετρελαϊκής κρίσης ,η Τουρκία όπως και η Ελλάδα (αλλά λιγότερο) απέκτησε γεωστρατηγική σημασία, επομένως ήταν ακόμα δυσκολότερο να την τιμωρήσουν.

Για τη Δυτική Συμμαχία ποτέ δεν εκλήφθηκε σοβαρά το ενδεχόμενο να εφαρμοστεί το άρθρο 7 του χάρτη για την ανάληψη συγκεκριμένων ενεργειών κατά της μονομερούς στρατιωτικής δράσης και της απειλής κατά της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Κύπρου. Τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας δεν αναφέρονταν ποτέ ευθέως εναντίον της Τουρκίας. Για την διεθνή κοινότητα πρόκειται για διαφορά μεταξύ των δύο κοινοτήτων παρότι γνώριζε την εξάρτηση της τουρκοκυπριακής πλευράς από την Τουρκία.

Το πρόβλημα όμως ξεκίνησε από το γεγονός ότι η Ελλάδα ανέτρεψε τη λογική της διεθνοποίησης και αποδέχτηκε τις διακοινοτικές συνομιλίες με αποτέλεσμα η διαφορά να περιοριστεί στο επίπεδο των δύο κοινοτήτων του νησιού και ανέτρεπε τον διακρατικό χαρακτήρα της. Όπως για να σωθούν τα προσχήματα της διεθνοποίησης, για τις διακοινοτικές συνομιλίες τέθηκαν υπό τον γενικό γραμματέα του ΟΗΕ. Η

επιλογή αυτή θα είχε νόημα αν βασιζόταν στο διεθνές δίκαιο και μόνο αλλά παραγκωνίζεται από το γεγονός ότι δεν είναι δικαστήριο ένας τέτοιος οργανισμός αλλά κινείται με βάση τα συμφέροντα των μεγάλων κρατών. Ο σκοπός δεν είναι να δικαστεί η Τουρκία αλλά να λήξει ειρηνικά. Δεν μπορεί βέβαια κανείς να παραβλέψει το γεγονός ότι η προσπάθεια διεθνοποίησης εμπόδισε την επιθυμία της Τουρκίας να νομιμοποιήσει την κατοχή της στο νησί. Η αποδοχή δικαιοδοτικής και διζωνικής ομοσπονδίας έδωσε τη νίκη στους τούρκους που πέτυχαν το διαχωρισμό και αυτός συνδέθηκε με την ομοσπονδιακή διάρθρωση²⁹ και αποτελεί μεγάλη υποχώρηση από την ελληνική πλευρά χωρίς αντάλλαγμα.

Σε γενικές γραμμές, η ελληνική στρατηγική που παρέμεινε πίστη από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο έως το 1974 στην Ατλαντική Συμμαχία και στις ΗΠΑ και διαψεύστηκε με την εισβολή και κατοχή στην Κύπρο άρχισε να αλλάζει στρατηγική με σκοπό να προστατευτούν από την επιθετικότητα του αντιπάλου κράτους, να κατοχυρώσουν την εθνική τους ασφάλεια και να την εξισορροπήσουν για να μην ξανά βρεθούν στην ίδια θέση.

Το ελληνικό κράτος όπως και αλλά αντίστοιχα μικρά εναπόθεσαν τις ελπίδες και την ασφάλεια τους στα πλαίσια της ατλαντικής συμμαχίας και των ΗΠΑ. Έτσι, δημιουργήθηκε ένας βαθμός εξάρτησης από αυτούς που εν μέρη τα καθιστούσε ανέκδοτο να αναχαιτίσουν ένα εχθρικό και επιθετικό κράτος όπως την Τουρκία. Πιο συγκεκριμένα, η αποστολή των ενόπλων δυνάμεων ήταν εσωτερική ασφάλεια και η διαμόρφωση ενός στρατιωτικού μηχανισμού που θα ανέτρεπε την Κουμμουνιστική απειλή που θα μπορούσε να εμποτίσει την διοίκηση με λενινιστικά πρότυπα.

Υποθετικά, αν κάποιο κράτος-μέλος τους Συμφώνου της Βαρσοβίας επιτίθονταν στο ελληνικό κράτος, οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις είχαν την εντολή να αμυνθούν μέχρι οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ έρθουν για να παράσχουν ενισχύσεις. Η στρατιωτική επίπτωση της κατανομής των ρόλων και της αντίστοιχης δομής των δυνάμεων στέργει από την Ελλάδα κάθε αυτόνομη στρατηγική πρωτοβουλία. Η οδυνηρή, για την Ελλάδα, χρονιά του 1974 επιβεβαίωσε αυτό ακριβώς και την ταρακούνησε τόσο σε βαθμό να αλλάξει το μέχρι τότε στρατηγικό της δόγμα που στηριζόταν κατά κύριο λόγο στη έλευση εξωτερικής βοήθειας συμμαχικών ενισχύσεων για την αντιμετώπιση εξωτερικών απειλών.

²⁹Αγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 354.

Η επόμενη στρατηγική της έως το 1996 ήταν η εσωτερική εξισορρόπηση δηλαδή η βελτίωση των στρατιωτικών και των οικονομικών παραγόντων της στρατηγικής: ο εκσυγχρονισμός των εσωτερικών πολιτικών, οικονομικών στρατιωτικών δομών ή αλλιώς η αύξηση της εσωτερικής ποιοτικής – ποσοτικής εξισορρόπησης, η ανάπτυξη εσωτερικών συντελεστών ισχύος, οικονομική και τεχνολογική βιομηχανία, η εκπαίδευση των ενόπλων δυνάμεων και η διαμόρφωση πολιτικών και διοικητικών δομών³⁰. Οι στρατιωτικές δυνάμεις κρίθηκε απαραίτητο να λειτουργήσουν ανεξάρτητα. Δυστυχώς μια για μια ορθή και μακροπρόθεσμη στρατηγική θα πρέπει, ιδανικά, να διαμορφώνονται συνεχώς βήμα-βήμα νέες τακτικές για να μην παραμένουν προβλέψιμες στον εχθρό.

Από την άλλη μεριά, την χρόνια εκείνη στο εσωτερικό οι δρώντες της κυβερνητικής εξουσίας, οι κρατικοί οργανισμοί, οι γραφειοκρατικές ομάδες και οι συμμετέχοντες στον κυβερνητικό μηχανισμό έπαιξαν ρόλο στη διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής. «Ο εκδημοκρατισμός του πολιτικού συστήματος και το λεγόμενο ελληνικό οικονομικό θαύμα με τον εντυπωσιακό ρυθμό οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης οδήγησε στην συναίνεση του συνόλου πολιτικών δυνάμεων της χώρας σε θέματα εξωτερικής πολιτικής»³¹.

Ξεκινώντας, για να επιτευχθεί μια κατευναστική πολιτική που επιθυμούσε η Ελλάδα, έπρεπε πρώτα να πετύχει την σύμπραξη της κοινής γνώμης γεγονός που εμπίπτει στην διάσταση της εσωτερικής νομιμοποίησης. Επομένως, υπό την τρομερή πίεση των τραγικών συνθηκών της εισβολής και με τον σκοπό να πείσει το ΝΑΤΟ και άλλων δυτικών κρατών να αναλάβουν δράση ώστε να αποτρέψουν την περαιτέρω επιθετικότητα της Τουρκίας αποχώρησε από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ. Με τον τρόπο αυτό κατάφερε να διοχετεύσει την εκτόνωση της λαϊκής αντίδρασης σε μία σχετικώς ήπια ενέργεια και ταυτόχρονα αποτελεί «έμπρακτη έκφραση δυσανεξίας της ελληνικής κυβέρνησης για την ποντιοπιλατική ουδετερότητα των συμμαχικών μηχανισμών»³². Με την λαϊκή οργή κατά του ΝΑΤΟ και της ΗΠΑ, λόγω της στήριξης του εμφυλίου, της εξάρτησης της Ελλάδας, του εναγκαλισμού της στρατιωτικής δικτατορίας (1967-1974), της μη επίπληξης της

³⁰ Διονύσιος Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία – Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2013, σ. 595.

³¹ Διονύσιος Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία – Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2013, σ. 591.

³² Πέτρος Ντούσκος, Η νέα διεθνής τάξη πραγμάτων, η Ευρωπαϊκή Ένωση και το ζήτημα της εθνικής κυριαρχίας. Η κρίση στα Ίμια και η νέα τάξη στο Αιγαίο, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg, 1996, σ. 210.

τουρκικής πλευράς κατά την εισβολή στην Κύπρο³³, θα μπορούσε να είχε οδηγήσει σε πλήρη έξοδο. Σε μια τέτοια περίπτωση³⁴:

1. Η νατοϊκές βάσεις στην Ελλάδα θα έπρεπε να μεταφερθούν αλλού.
2. Το σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης του NATO δεν θα λειτουργούσε σε ελληνικά εδάφη.
3. Οι αεροδιάδρομοι πάνω από το Αιγαίο και προς την Μέση Ανατολή δεν θα ελέγχονταν πλέον από το NATO.
4. Ο 6^{ος} αμερικανικός στόλος δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει ελληνικά εδάφη.
5. Η Τουρκία θα βρισκόταν απομονωμένη από τις υπόλοιπες νατοϊκές χώρες και θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο για το NATO να αναπτύξει συστήματά όπλων και πληροφοριών στο έδαφος της.
6. Η άμυνα των στενών Βόσπορου – Δαρδανελλίων θα καθίσταται πολύ πιο δύσκολη.
7. Οι ΗΠΑ δεν θα μπορούσαν να υποστηρίξουν το Ισραήλ ή τις ενεργειακές πηγές στη Μέση Ανατολή.

Παρόλο που δεν έγινε η πλήρη αποχώρηση από το NATO, και η εν μέρη αποχώρηση από στρατιωτικός του σκέλος, στην πορεία αποδείχθηκε τραγικό λάθος. Κατά κύριο λόγο γιατί δεν δημιούργησε ιδιαίτερα προβλήματα στο NATO αλλά αντιθέτως προσέφερε ένα σημαντικό διαπραγματευτικό πλεονέκτημα στην Τουρκία και προσέθεσε ένα επιπλέον πρόβλημα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Πιο συγκεκριμένα, το NATO, ως αμυντικός μηχανισμός έπρεπε να καλύπτει επιχειρησιακά την περιοχή ανάμεσα στην Ιταλία και την Τουρκία. Με την αποχώρηση της Ελλάδας, ο επιχειρησιακός έλεγχος της διεθνούς εναέριου χώρου του Αιγαίου πέρασε κυρίως την Τουρκία. Η Ελλάδα όταν επιθυμούσε σύντομα την επανένταξη της, έπρεπε να αποσπάσει την σύμφωνη γνώμη της Τουρκίας.

Η άσκηση πιέσεων προς το NATO, θα μπορούσε να είχε επιτευχθεί με την διακοπή των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα, αναδεικνύοντας την

³³ Θάνος Κουλουμπής, «Δυο σκέψεις για τις Ηνωμένες Πολιτείες», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), *30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 61.

³⁴ Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 233.

γεωστρατηγική της σημασία, όπως είχε κάνει η Τουρκία ως ένδειξη διαμαρτυρίας για την επιβολή του εμπάργκο όπλων από το αμερικανικό Κογκρέσο.

Γενικότερα, η ΗΠΑ κράτησαν μια ουδέτερη στάση διότι ο σκοπός τους ήταν να αποτραπεί οποιαδήποτε σοβιετική εμπλοκή και να αντιμετωπιστεί το θέμα στο πλαίσιο της δυτικής συμμαχίας, και προφανώς, να αποφευχθεί ένας πόλεμος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας που θα διέλυε την νοτιανατολική πτέρυγα του NATO. Η μοναδική αντίδραση τους ήταν η απόφαση του κογκρέσου να διακόψει την αποστολή στρατιωτικής βοήθειας προς την Τουρκία από το Φεβρουάριο του 1975 επειδή χρησιμοποίησαν αμερικανικό οπλισμό που χρησιμοποιείτε μόνο για άμυνα κατά την εισβολή σε κοινό εχθρό. Αξίζει να επισημανθεί ότι η απόφαση αυτή ήταν επίτευγμα της πίεσης που άσκησαν ελληνοαμερικανικές οργανώσεις σε συνδυασμό με εσωτερικές και εξωτερικές ταραχές που δημιουργήθηκαν λόγω του πολέμου στο Βιετνάμ και του σκανδάλου του Watergate.

Η επόμενη κίνηση της Ελλάδας την περίοδο εκείνη που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σωτήρια ήταν η ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Η συμφωνία σύνδεσης είχε υπογραφεί, το 1961. Όμως, λόγω της δικτατορίας, οι προσπάθειες διακόπηκαν για μια επταετία.

Η πολιτεία της μεταπολίτευσης επικαλέστηκε την ευρωπαϊκή επιτροπή ως εγγύηση ασφαλείας και κοινωνικής ομαλότητας και εκδημοκρατισμού. Ουσιαστικά ήταν το επισφράγισμα και η εγγύηση της μετάβασης του 1974, ισοσταθμίζοντας τα διακυβεύματα της Δημοκρατίας με ένα συνολικό ευρωπαϊκό προσανατολισμό. Ο χαρισματικός χαρακτήρας του Κωνσταντίνου Καραμανλή κέρδισε τις εντυπώσεις χρησιμοποιώντας διάλογο και το ελληνικό θαύμα, καταφέροντας να διαλύσει τις προσωπικές- πελατειακές σχέσεις του παρελθόντος και να διαμορφώσει το θεσμικό πλαίσιο συγκεντρώνοντας όλο το βάρος τις εξωτερικής πολιτικής στα χέρια του³⁵. Έτσι, το 1975 υποβάλαμε την επίσημη αίτηση για την ένταξη στην ΕΟΚ ως 10ο μέλος.

Βέβαια, η αιτία δεν ήταν μονάχα ο χαρακτήρας και η επιβλητική του προσωπικότητα και η διπλωματία αλλά και μια σειρά από λόγους που συνεπάγονταν μετά την πτώση τις δικτατορίας, που πίεζαν την διαδικασία λήψης απόφασης όπως η

³⁵ Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, «Ο ρόλος των ηγετών στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), *30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 301.

επιρροή των ΗΠΑ μειώθηκε δραστικά , η βασιλεία καταργήθηκε και οι νέοι θεσμοί, τα όργανα και οι οργανισμοί ήταν υπό διαμόρφωση .

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ο Καραμανλής βρήκε ευκαιρία να περάσει στο επόμενο του βήμα, αυτό της εξωτερικής εξισορρόπησης δηλαδή της αναδιάρθρωσης των διεθνών πολιτικών προσανατολισμών της χώρας, της αναβίβασης της θέσης ρόλου της στο βαλκανικό και ευρωπαϊκό σύστημα³⁶ και να επιδιώξει άνοιγμα στον αραβικό κόσμο. Επιπλέον, στόχευε στην τόνωση εθνικής αυτοπεποίθησης, αποφεύγοντας τον εθνικό διχασμό και διασφαλίζοντας την κοινωνική ευημερία και την εθνική ασφάλεια.

Μολονότι η επιλογή δεν σχετιζόταν άμεσα με τα ελληνοτουρκικά, επηρεάζονταν από αυτό καθώς ο σκοπός ήταν να ενισχυθεί η εξωτερική ασφάλεια, και να αναχαιτιστεί η τουρκική απειλή. Επιδίωξε την ενίσχυση της ανεξαρτησίας της και της θέσης της στο περιφερειακό και διεθνές σύστημα καθώς και την διαπραγματευτική της δύναμη ιδιαίτερα σε σχέση με την Τουρκία. Στα ίδια πλαίσια μειώθηκε και η έντονη εξάρτηση που είχε αναπτύξει μεταπολεμικά με την Αμερική. Όπως ήταν επόμενο, η Τουρκία ενοχλήθηκε από αυτό καθώς το 1963 έγινε συνδεδεμένο μέλος αλλά η Ελλάδα προσχωρούσε στην ολοκλήρωση της συμφωνίας και εντασσόταν σταδιακά σε ένα ισχυρό κέντρο αποφάσεων και ήταν παρούσα στις ευρωπαϊκές διεργασίες με άμεση επιρροή σε αυτές.

Ο λόγος που βιαστήκαμε (22/08/1974, μια εβδομάδα μετά τον Αττίλα || και την αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ) και ετέθει σε εκ νέου λειτουργία στις 17/09/1974 ήταν γιατί διαρκούσε ακόμα το ελληνικό θαύμα ενόψει των χρόνιων διαρθρωτικών αδυναμιών της ελληνικής οικονομίας που θα έκαναν την εμφάνιση τους στο άμεσο μέλλον και επιπλέον, γινόταν εντονότερη η επιστράτευση ΠΑΣΟΚ, μιας αμφίβολης ευρωπαϊκής βούλησης. Στα πλαίσια αυτά ο Καραμανλής ξεκίνησε έναν αγώνα με διπλωματικά ταξίδια 1975-1977 και προσωπικές συναντήσεις, επικαλέστηκε στις πρόωρες εκλογές την λαϊκή εντολή για τα μεγάλα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής και μετέβη στην θέση του Προέδρου της δημοκρατίας απ' όπου υπέγραψε στη 1/1/1981 την κυρωμένη συμφωνία της ένταξης. Κατάφερε με εξαιρετική δεξιοτεχνία να επουλωθεί η ρήξη με το ΝΑΤΟ , χωρίς να πληγεί η εμπιστοσύνη της ελληνικής κοινωνίας.

³⁶ Διονύσιος Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία – Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2013, σ. 597.

Επιπρόσθετα, το κοινοτικό περιβάλλον προσέφερε δυνατότητες να αξιοποιηθούν τα μηνύματα υφιστατικής ατμόσφαιρας στην Ευρώπη μετά την τελική πράξη του Ελσίνκι 1975 παρουσιάζοντας ένα δυναμικό πρόγραμμα περιφερειακής δραστηριοποίησης.

Συνοπτικά, ο Καραμανλής όντας ένθερμος θιασώτης της ευρωπαϊκής ιδέας, η μεταπολίτευση του έδωσε τη δυνατότητα να κάνει το ευρωπαϊκό όραμα, κορμό της πολιτικής του. Συνόψισε την ιδεολογική συμπόρευση της συνέχειας και αλλαγής. Οι βαθιές αλλαγές στη δομή του κράτους και οικονομίας που συνεπαγόταν η ένταξη της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή κοινότητα αντιστρατεύονταν το ριζοσπαστικό σχέδιο της πρώτης κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ. Με το δίπτυχο δημοκρατία – ευρωπαϊκή ενοποίηση οριοθετήθηκαν η αποστολή της μεταπολίτευσης και η ταυτότητα του νέου κόμματος «Νέα Δημοκρατία». Ονοματοθεσία που παραπέμπει στις αναζητήσεις της γαλλικής μεταπολίτευσης από την Δ' στην Ε' γαλλική Δημοκρατία τους Σαρλ Ντε Γκώλ. Εφόσον ο Ντε Γκώλ, δεκαέξι χρόνια νωρίτερα, το 1958, ανέλαβε να αναστήσει την γαλλική αυτοπεποίθηση, που είχε τρωθεί στις χαμένες αποικίες, καθιστώντας την κοινοτική Ευρώπη, το πλαίσιο και τον μοχλό ισχυροποίησης της αλλά και σε επίπεδο συμβολισμού πρόσθεσε τους στόχους στον κομματικό συνασπισμό με το όνομα «Ένωση για την «Νέα Δημοκρατία»³⁷.

Από την άλλη μεριά, στην πορεία εμφανίστηκαν κάποια μειονεκτήματα που ξεκίνησαν από την εκλογική επικράτηση σοσιαλδημοκρατικών και σοσιαλιστικών κομμάτων και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες όπως Γαλλία, Ισπανία που επέτρεψαν την ανάπτυξη ελληνικής πρωτοβουλίας και διεκδίκησης ευνοϊκότερων όρων προσαρμογής στις κοινοτικές ταχύτητες π.χ απόκλιση από κανόνες ανταγωνισμού κοινότητας και την άντληση κοινοτικών πόρων για την εξισορρόπηση των οικονομικών και κοινωνικών αδυναμιών της Ελλάδας με τους ρυθμούς ανάπτυξης πιο ανεπτυγμένων χωρών μελών, εξασφαλίζοντας προσωρινά απόκλιση από τους κανόνες κοινής αγοράς και την εξασφάλιση χρηματοδότησης μέχρι να προπαρασκευαστεί επαρκώς η ελληνική οικονομία. Το αποτέλεσμα ήταν η Ελλάδα να χάσει κι άλλο πολύτιμο χρόνο ως προς την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων. Μάλιστα, η διάθεση αυτή των πόρων μετέθεσε το σοκ της ένταξης στο μέλλον και

³⁷Κωνσταντίνος Ε. Μπότσιου, «Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), 30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 104.

διαιώνισε την εξάρτηση της χώρας και την ανάπτυξη της από εξωτερική βοήθεια. Στην συνέχεια και η πολιτική που ακολουθήθηκε την δεκαετία του 80' δεν κατάφερε να μειώσει την εξάρτηση από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα καθώς οι πόροι εξαρχής είχαν διαμορφωθεί ώστε να είναι μη αναστρέψιμη με θεσμικές δικλίδες στο πολιτειακό και πολιτικό σύστημα της χώρας και η αλληλεξάρτηση στην οικονομία έφεραν τέτοιο πολιτικό κόστος που καθίστατο επικίνδυνο για την απώλεια της ευρωπαϊκής στήριξης συνολικά.

Την περίοδο αυτή, επιπρόσθετα, η Τουρκία βρήκε ευκαιρία και επικέντρωσε το ενδιαφέρον της στο Αιγαίο λόγω:

1. Της παγκόσμιας πετρελαϊκής κρίσης.
2. Της ανεύρεσης ελληνικών κοιτασμάτων έξω από την Θάσο.
3. Της έναρξης εργασιών της Τρίτης Συνδιάσκεψης για το Δίκαιο της Θάλασσας που θα επίλυε ζητήματα του εύρους της αιγιαλίτιδας ζώνης ,του καθορισμού των κριτηρίων της υφαλοκρηπίδας και του τρόπου οριοθετήσεων της. Άρα έπρεπε να βιαστεί να λύσει τα επιμέρους ζητήματα σε διμερές επίπεδο εκτός των συμβατικών διατάξεων στην περίπτωση του Αιγαίου.

Εν όψει των παραπάνω μέχρι το 1975 η Τουρκία είχε θέσει μονομερώς εν σχέσει με το νομικό καθεστώς του Αιγαίου τα εξής ζητήματα :

1. Την επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων πέραν του ορίου των έξι μιλίων και την απειλή χρήσης βίας εκ μέρους της Τουρκίας σε περίπτωση άσκησης των νομικών δικαιωμάτων της Ελλάδας στο Αιγαίο.
2. Το διαφορετικό εύρος του εναέριου χώρου (10 μίλια) σε σχέση προς το εύρος των χωρικών υδάτων (6 μίλια).
3. Τα όρια του FIR Αθηνών.
4. Το καθεστώς αποστρατικοποίησης των ανατολικών νησιών του Αιγαίου.
5. Τα όρια της Ζώνης Έρευνας και Διάσωσης στο Αιγαίο.
6. Τα όρια επιχειρησιακής ευθύνης στο πλαίσιο του NATO.

Η ελληνική πλευρά ακολούθησε αμυντική πολιτική στα θέματα του Αιγαίου. Όλες οι ελληνικές επιδιώξεις περιορίζονταν στην επαναφορά του status quo ante 1974, και κυριαρχούσε η άποψη ότι οποιαδήποτε διαταραχή της ισορροπίας που διαμορφώθηκε μέχρι το 1973 θα επέβαινε εις βάρος της Ελλάδας.

Αρχικά , από τα πιο σημαντικά από τα παραπάνω είναι το γεγονός ότι η Τουρκία είχε δηλώσει πως τυχόν επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων στα 12 μίλια θα αποτελούσε *casus belli*³⁸ και μάλιστα αργότερα χαρακτήρισε ως αιτία πολέμου οποιαδήποτε επέκταση πέραν των 6 μιλίων που το 1995 πήρε επίσημο χαρακτήρα με απόφαση της τουρκικής Βουλής. Αυτό συνέβη γιατί η Τουρκία αντιλήφθηκε ότι η επέκταση των χωρικών υδάτων δεν επιδρά μόνο στην οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας αλλά ακυρώνει ουσιαστικά όλες τις διεκδικήσεις της στο Αιγαίο και αποτελεί μοναδικό τρόπο για να αποτρέψει την επέκταση. Η εξέλιξη του εθνικού και συμβατικού δικαίου της θάλασσας ευνόησε τις ελληνικές θέσεις. Η επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων ενοχλούσε και συνεχίζει να ενοχλεί την Τουρκία γιατί θα καθιστούσε μειωμένης σημασίας το θέμα της οριοθέτησεως της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο³⁹. Ο λόγος είναι ο μεγάλος αριθμός ελληνικών νησιών που βρίσκονται στο Αιγαίο που σύμφωνα με τον ορισμό του νησιού από το Διεθνές Δίκαιο, νησιά είναι η Κρήτη, η Λέσβος αλλά και ένας μικρός βράχος επιφάνειας ενός τετραγωνικού μέτρου που εξέχει πάνω από τη θάλασσα και κάθε νησί έχει τα δικά του χωρικά ύδατα. Σε όλο το Αιγαίο υπάρχουν περισσότερα από 9000 ελληνικά νησιά. Επομένως, τυχόν επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων θα είχε αυτόματα συνέπειες σε ολόκληρη την επιφάνεια του Αιγαίου. Στα χωρικά ύδατα της Ελλάδας θα περνούσε το 71% της συνολικής επιφάνειας του Αιγαίου και κατ'επέκταση το μεγαλύτερο τμήμα της ελληνικής υφαλοκρηπίδας θα γινόταν εθνικός βυθός. Λόγω της γεωγραφίας της περιοχής και του γεγονότος ότι η Τουρκία έχει στην κυριαρχία της ελάχιστα νησιά, οι περιοχές του Αιγαίου που θα ανήκαν στα τουρκικά χωρικά ύδατα θα ανερχόταν μόλις στο 9%.

Επίσης, ο περιορισμός της ανοιχτής θάλασσας θα σήμαινε ότι η Τουρκία θα είχε στη διάθεση της λιγότερες περιοχές για θαλάσσια γυμνάσια στο Αιγαίο και θα περιορίζονταν οι περιοχές αλιείας για τους τούρκους ψαράδες. Για την Τουρκία αν η Ελλάδα επέκτεινε τελικά τα ελληνικά χωρικά της ύδατα τότε το Αιγαίο θα μετατρεπόταν σε “ελληνική λίμνη”, η μικρασιατική ακτή θα ασφυκτιούσε, τα πλοία και τα αεροσκάφη που θα έφευγαν από την Τουρκία με κατεύθυνση τη δύση θα

³⁸ Χαριτίνη Δίπλα, «Σημεία τριβής με την Τουρκία/ Υφαλοκρηπίδα-Χωρικά ύδατα», Α. Γιοκάρης, Α. Δημητρακόπουλος, Χ. Δίπλα, *Σημεία τριβής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Σιδέρης, 1994, σ. 75.

³⁹ Θάνος Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1453-1998*, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Σιδέρης, 1999, σ. 144.

έπρεπε να λαμβάνουν αδεία από την Ελλάδα με αποτέλεσμα να διακυβεύονταν τα συμφέροντα της. Πράγματι, το Αιγαίο είναι κλειστή ή ημίκλειστη θάλασσα και πράγματι η σύμβαση του 1982 προβλέπει ότι τα παράκτια κράτη στις κλειστές ή ημίκλειστες θάλασσες θα έπρεπε να συνεργάζονται μεταξύ τους αλλά μόνο σε θέματα προστασίας περιβάλλοντος, αλιείας, διαχειρίσεως των πόρων και της θαλασσιάς επιστημονικής έρευνας. Η υποχρέωση συνεργασίας δεν εκτείνεται γενικώς στην άσκηση άλλων δικαιωμάτων και τα 12 μιλιά της αιγιαλίτιδας ζώνης είναι εθνικός κανόνας, όποτε η Ελλάδα δεν γίνεται να κατηγορείται για κατάχρηση εξουσίας, καθώς εφαρμόζει έναν τέτοιο εθνικό και συμβατικό κανόνα.

Σημειώνεται επιπλέον, πως η Ελλάδα δεν είναι υποχρεωμένη να συμφωνήσει με τρίτες χώρες για την επέκταση των χωρικών της υδάτων, καθώς αυτό το δικαίωμα είναι μονομερές σύμφωνα με το άρθρο 3 της σύμβασης για το Δίκαιο της θάλασσας. Επίσης, η ελληνική πλευρά, ως ένδειξη καλής θελήσεως μπορεί να διατηρήσει ορισμένους από τους διαύλους ανοιχτής θάλασσας οι οποίοι υφίστανται με το παρόν όριο των 6 μιλίων αφήνοντας τους εκτός των ελληνικών χωρικών υδάτων. Το Νοέμβριο του 1993 έλυσε τον προβληματισμό της Ελλάδας εφόσον θα μπορούσε να εφαρμοστεί ο «πλους διελεύσεως».

Είναι φανερό ότι η εμμονή της ελληνικής πλευράς να θέτει το θέμα της άρσεως της απειλής σε διμερές επίπεδο είναι αντιφατική. Διότι νομιμοποιεί την τουρκική απειλή εφόσον έχει καταλάβει ότι όσο αιωρείται μια τέτοια απειλή η Ελλάδα δεν προχωράει σε αύξηση των νόμιμων δικαιωμάτων της. Ουσιαστικά, αυτό που δεν έχει αντιληφθεί η Ελλάδα είναι ότι μπορεί να χρησιμοποιήσει την απειλή ως διαπραγματευτικό πλεονέκτημα καθώς αποδεικνύει στους διεθνείς συνομιλητές της Ελλάδας την τουρκική επιθετικότητα και δίνει τη δυνατότητα να προσθέσει ένα δεύτερο θέμα δίπλα στην πάγια δυνατότητα προσφυγής στο διεθνές δικαστήριο μόνον για την οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας⁴⁰.

Το παραπάνω ζήτημα έχει άμεση συνάφεια με το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας που διατείνεται ότι η μορφολογία του βυθού της θάλασσας του Αιγαίου είναι αυτή που δημιουργεί τα τουρκικά δικαιώματα επί της υφαλοκρηπίδας καθώς σε όλο το μήκος των μικρασιατικών ακτών βρίσκονται υποθαλάσσιες αβαθείς εκτάσεις που αποτελούν φυσική προέκταση της Ανατολίας και συνεπώς την

⁴⁰Αγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 796.

ηπειρωτική της υφαλοκρηπίδα. Τα ελληνικά νησιά που βρίσκονται κοντά στις μικρασιατικές ακτές αποτελούν απλές προεξοχές.

Η Τουρκία θεωρεί ότι πρόκειται για ένα πολιτικό ζήτημα που θα πρέπει να λυθεί με διμερείς συζητήσεις⁴¹ και ταυτόχρονα αξιοποίησε στην επιχειρηματολογία της, την απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης το 1969 για την υφαλοκρηπίδα της Βόρειας Θάλασσας και χρησιμοποίησε επιλεκτικά το άρθρο 6 της Σύμβασης της Γενεύης, το οποίο ορίζει ότι η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας γίνεται στο μέσο της απόστασης μεταξύ δύο κρατών, εκτός εάν οι “ειδικές περιστάσεις” επιβάλλουν διαφορετικό τρόπο οριοθέτησης. Η παρουσία τόσων νησιών στο Αιγαίο και ο ημίκλειστος χαρακτήρας του θεωρήθηκαν από την Τουρκία παράγοντες που συνιστούν “ειδικές περιστάσεις”. Επομένως, στο Αιγαίο δεν εφαρμόζονται οι γενικοί κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, αλλά εξαιρετικοί, ιδιαίτεροι κανόνες που πρέπει να συνυπολογίζουν τις ειδικές συνθήκες αυτής της θάλασσας.

Στην συνέχεια άλλο ένα αγκάθι μεταξύ Ελλάδας- Τουρκίας που εμφανίστηκε αυτήν την περίοδο ήταν η στρατιωτικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου από την πλευρά της Ελλάδας μετά το 1974⁴² ώστε να αποτρέψει μια πιθανή απειλή. Η αιτία φυσικά βρίσκεται στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο στην ίδρυση της 4ης Στρατιάς της Σμύρνης που βρισκόταν εκτός των νατοϊκών σχεδιασμών αλλά και στην απειλή χρήσης βίας του «casus belli».

Η Ελλάδα μολονότι επικαλείται το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας (Άρθρο 52 του χάρτη του ΟΗΕ), η Τουρκία προβάλλει το αντεπιχείρημα: το κράτος για να εφαρμόσει νόμιμη άμυνα θα πρέπει να έχει γίνει στόχος ένοπλης επίθεσης και όταν λαμβάνονται τέτοια μέτρα θα πρέπει να ανακοινώνονται στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, ενώ ταυτόχρονα η λήψη τέτοιων μέτρων πρέπει να έχει προσωρινό χαρακτήρα.

Η διεθνής κοινότητα τάσσεται υπέρ της λήψης προληπτικών μέτρων, που σημαίνει ότι τα κράτη μπορούν να προετοιμασθούν αμυντικά απέναντι σε μια επικείμενη ένοπλη επίθεση.

⁴¹Χαριτίνη Δίπλα, «Σημεία τριβής με την Τουρκία/ Υφαλοκρηπίδα-Χωρικά ύδατα», Α. Γιοκάρης, Α. Δημητρακόπουλος, Χ. Δίπλα, *Σημεία τριβής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Σιδέρης, 1994, σ. 68.

⁴²Θάνος Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1453-1998*, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Σιδέρης, 1999, σ. 140.

Επίσης, η Ελλάδα ισχυρίζεται ότι η στρατιωτικοποίηση των νησιών θα μπορούσε να θεωρηθεί ως αντίμετρα-αντίποινα⁴³ (αποτροπή μέσω αντιποίνων), τα οποία δεν περιλαμβάνουν άσκηση βίας, αλλά είναι παράνομες ενέργειες, οι οποίες όμως νομιμοποιούνται ως απάντηση ενός κράτους έναντι προηγούμενης παραβίασης του διεθνούς δικαίου από άλλο κράτος. Στη συγκεκριμένη περίπτωση μιλάμε για την τουρκική απειλή χρήσης βίας κατά των ελληνικών νησιών.

Επιπρόσθετα, το επόμενο ζήτημα σχετίζεται με τον εθνικό εναέριο χώρο όπου η Τουρκία ζήτησε από την Ελλάδα να περιορίσει στα 6 ναυτικά μιλιά τον ελληνικό εθνικό εναέριο χώρο (ο οποίος είναι 10), ταυτίζοντας τα όρια του με αυτά της αιγιαλίτιδας ζώνης. Η Ελλάδα αρνήθηκε διότι το 1931⁴⁴ το εύρος εναερίου χώρου ορίστηκε στα 10 ναυτικά μιλιά από τις ακτές για λόγους αστυνόμευσης και τελωνειακούς. Μέχρι τότε, το εύρος της αιγιαλίτιδας ζώνης ήταν μέχρι τα 3 ναυτικά μιλιά. Το 1936⁴⁵ βγήκε σχετικός νομός περί αυξήσεως της ελληνικής αιγιαλίτιδας ζώνης στα 6 μιλιά.

Παρότι διεθνώς δεν υπάρχει άλλη περίπτωση όπου ο εναέριος χώρος πάνω από τα διεθνή ύδατα να θεωρείται εθνικός και ακόμα και αν το ΝΑΤΟ δεν αναγνωρίζει ελληνικό εθνικό εναέριο χώρο 10 μιλίων για τους σκοπούς των νατοϊκών ασκήσεων αυτό δεν σημαίνει ότι οι ελληνικές θέσεις δεν έχουν νομική βάση. Τον Ιανουάριο του 1975, η Ελλάδα πρότεινε στην Τουρκία να προσφύγουν στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης προκειμένου να επιλύσουν τις διαφορές τους σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου και τις διαφορές τους περί της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας. Η Τουρκία δέχτηκε την ελληνική πρόταση και πρότεινε συνάντηση σε υπουργικό επίπεδο για να συζητηθούν οι όροι παραπομπής. Ωστόσο, οι διαπραγματεύσεις σκόνταψαν στην όξυνση των διμερών σχέσεων που συνοδεύτηκαν από στρατιωτικά γυμνάσια στο Αιγαίο.

Η πορεία των Ελληνοτουρκικών επί όλων των ζητημάτων που προέκυπταν ήταν αυτή ακριβώς, η Τουρκία να επιδιώκει διαπραγματεύσεις που μετέπειτα τις ονόμασε συζητήσεις προκειμένου να αποσπάσει ένα «package deal» και η Ελλάδα να

⁴³Χρήστος Λ. Ροζάκης, «Το διεθνές καθεστώς του Αιγαίου», Θάνος Βερέμης (επιμέλεια), *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, 1923-1987*, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Γνώση, 1988, σ. 437.

⁴⁴Άγγελος Γιοκάρης, «Το διεθνές νομικό καθεστώς του FIRATHINAI», Α. Γιοκάρης, Α. Δημητρακόπουλος, Χ. Δίπλα, *Σημεία τριβής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Σιδέρης, 1994, σ. 11.

⁴⁵Χαριτίνη Δίπλα, «Σημεία τριβής με την Τουρκία/Υφαλοκρηπίδα-Χωρικά ύδατα», Α. Γιοκάρης, Α. Δημητρακόπουλος, Χ. Δίπλα, *Σημεία τριβής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Σιδέρης, 1994, σ. 68.

την κυνηγάει να υπογράψει συνυποσχετικό για να οδηγηθούν τα επιμέρους ζήτσημα στο δικαστήριο.

Το τελευταίο ζήτσημα που προκύπτει την περίοδο εκείνη και σχετίζεται με τις αξιώσεις της Τουρκίας στο Αιγαίο είναι κρίση του 1976.

Όλα ξεκίνησαν όταν η τουρκική κυβέρνηση ανακοινώσε την έξοδο ενός ωκεανογραφικού σκάφους με το όνομα «Χόρα» στο Αιγαίο, το οποίο αργότερα μετονομάστηκε Σισμίκ, με σκοπό να πραγματοποιήσει σεισμολογικές έρευνες στην σε περιοχές που αμφισβητείτο η υφαλοκρηπίδα.

Οι λόγοι που κινήθηκε κατά αυτόν τον τρόπο η Τουρκία ποικίλουν: πέρα από ότι θα μπορούσε να αποτελεί αντίβαρο στις αντιστοιχες ελληνικές έρευνες, μια πιθανή αιτία είναι η εσωτερική κρίση που επικρατούσε καθώς ο Ντεμιρέλ βρισκόταν στη σκία και στην έντονη πίεση του αντιπάλου του Ετσεβίτ, ο οποίος είχε αναδειχθεί σε ήρωας λόγω της εισβολής στην Κύπρο και με την έξοδο του Σισμίκ, θεωρούσε πως θα αναδεικνυόταν στα ματιά τις τουρκικής κοινωνίας ως ήρωας του Αιγαίου, ενώ παράλληλα θα αποσπούσε την προσοχή της κοινής γνώμης από τα μεγάλα εσωτερικά προβλήματα.

Διαφορετικά, θα μπορούσε να γίνει για διαπραγματευτικούς λόγους καθώς υπάρχει η αντίληψη ότι είναι κάλο κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων να υπάρχει η απειλή οξύνσεως των σχέσεων σε περίπτωση που δεν βρεθεί λύση και ώστε να αντιμετωπίσει η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας ως πολιτικό και όχι ως νομικό θέμα. Στην πραγματικότητα πρόκειται για την ναρκοθέτηση της ενταξιακής πορείας της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Η κίνηση μολονότι δεν επέφερε το επιθυμητό αποτέλεσμα ενίσχυσε τους φόβους των υπόλοιπων κρατών- μελών για την ένταξη των Ελληνοτουρκικών προβλημάτων στον κλοιό της Ευρώπης.

Επισημαίνεται ότι η ελληνική στρατηγική της εξισορρόπησης για άλλη μια φορά απέτρεψε την ελληνοτουρκική σύγκρουση παρά την πίεση της αντιπολίτευσης του Παπανδρέου που πίεζε για βύθιση του πλοίου (αμυντική ενέργεια), αφού παραβίαζε τα ελληνικά κυριαρχικά δικαιώματα επί της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο αλλά δεν κατάφερε να την τιμωρήσει επαρκώς. Αυτό συνέβη γιατί η Ελλάδα στράφηκε παράλληλα στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και προσέφυγε μονομερώς στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης με αίτημα λήψης προσωρινών μέτρων.

Πρόκειται για δυο ισότιμα όργανα που όμως συμβούλιο Ασφαλείας είναι ένα πολιτικό όργανο και τα νομικά επιχειρήματα της Ελλάδας αντισταθμιστήκαν από

πολίτικούς υπολογισμούς των μελών του Συμβουλίου, ενώ το τελικό ψήφισμα του Συμβουλίου περιορίστηκε σε διμερή διάλογο. Μάλιστα η απόφαση του Συμβουλίου προδίκασε και σε μεγάλο βαθμό ακύρωσε το αίτημα για λήψη προσωρινών μέτρων από το Διεθνές Δικαστήριο. Έτσι, το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας έκλεισε την οδό της δικαστικής διευθετήσεως⁴⁶. Χρονικά θα προηγούταν η απόφαση του Συμβουλίου γιατί οι αποφάσεις του βγαίνουν άμεσα και θα επηρέαζε το Δικαστήριο. Επίσης, μια μονομερής προσφυγή στο δικαστήριο χωρίς την συγκατάβαση την Τουρκίας είναι άκυρη⁴⁷.

Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι το 1931 η Ελλάδα και η Τουρκία είχαν υπογράψει συμφωνητικό σύμφωνα με το οποίο κανένα κράτος από τα δυο δεν θα έκανε προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο για κυριαρχικά ζητήματα. Η Ελλάδα δεν είχε προβλέψει το ζήτημα που θα προέκυπτε από την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, και το δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή της εφόσον η υφαλοκρηπίδα είναι ζήτημα που αφορά τα κυριαρχικά δικαιώματα ενός κράτους. Επομένως, η τελική απόφαση του Συμβουλίου το 1976 με το Ψήφισμα 395 απέφυγε να καταδικάσει κάποια από τις δύο πλευρές, όπως και να ασχοληθεί με την ουσία της υπόθεσης. Οι δύο πλευρές εβλήθησαν να επιδείξουν αυτοσυγκράτηση και να επαναλάβουν τις μεταξύ τους διαπραγματεύσεις. Είναι γνωστό ότι οι συγκεκριμένες κινήσεις έγιναν σε αχαρτογράφητα ύδατα καθώς «υπήρχαν εκατέρωθεν αντικρουόμενες εισηγήσεις, σε μια περίοδο κατά την οποία η νομολογία του δικαστηρίου δεν ήταν ακόμα συγκεκριμένη»⁴⁸ καθώς είχε εκδικάσει μονάχα τέσσερις υποθέσεις.

Ο βασικός στόχος της ελληνικής προσφυγής είχε ικανοποιηθεί, δηλαδή η εκτόνωση της κρίσης και η αποφυγή επαναλήψεως στο μέλλον, αλλά το ψήφισμα δεν καταδίκασε τις τουρκικές ενέργειες και αντιμετώπιζε επί ίσοις ορους τις δύο χώρες. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι διμερείς διαπραγματεύσεις που πρότεινε ο ΟΗΕ έγιναν εντός του πλαισίου του πρακτικού της Βέρνης, κατά το οποίο Ελλάδα και Τουρκία για την οριοθέτηση υφαλοκρηπίδας, καθιέρωσαν ένα πλαίσιο συνομιλιών όπου συμφώνησαν την αναβολή των γεωτρήσεων του βυθού στις υπό αμφισβήτηση περιοχές και ιδίως στο Ανατολικό Αιγαίο. Επί της ουσίας, η Τουρκία αποδεχόταν ότι

⁴⁶Αγγελος Μ. Συρίγος, «Ελληνοτουρκικές Σχέσεις», Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 796.

⁴⁷Θάνος Βερέμης, Ιστορία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1453-1998, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Σιδέρης, 1999, σ. 143.

⁴⁸Αγγελος Μ. Συρίγος, «Ελληνοτουρκικές Σχέσεις», Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 796.

ήταν νομικό το θέμα και συμφωνούσαν και οι δύο να μελετήσουν την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας.

Το πρόβλημα όμως εντοπίζεται στο παρόν πρακτικό στην παράγραφο 6 όπου αναγράφει ότι οι δυο χώρες θα απέχουν από πρωτοβουλίες ή πράξεις για την υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου, χωρίς να αναγράφεται το χρονικό όριο της αποχής από έρευνες και το γεωγραφικό όριο. Το αποτέλεσμα είναι η τουρκική πλευρά να εκμεταλλευτεί το νομικό κενό υποστηρίζοντας πως ισχύει ως σήμερα, κι ότι δεν σταμάτησαν ποτέ οι διαπραγματεύσεις, πράγμα που ισχυρίζεται η Ελλάδα από το 1980.

Το πρακτικό της Βέρνης καθόριζε έναν κώδικα συμπεριφοράς για τον τρόπο διεξαγωγής των εν λόγω διαπραγματεύσεων, και ήταν αναγκαίο για θετικό κλίμα των διαπραγματεύσεων. Επρόκειτο για ένα κείμενο διαδικαστικό. Είχε νόημα μόνο κατά την περίοδο που διεξαγόταν οι ελληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις. Επομένως, η Ελλάδα σωστά προχώρησε σε αυτό, όμως ήταν τεράστιο λάθος η φοβική της στάση που προκειμένου να αποφύγει τουρκικές εντάσεις αποδέχτηκε την τουρκική ερμηνεία απέχοντας από πρωτοβουλίες σε όλο το Αιγαίο. Έτσι, σταδιακά η στρατηγική της αποτροπής δέχτηκε ακόμα ένα πλήγμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Περίοδος 1981 έως 1989

Η πολιτική του Ανδρέα Παπανδρέου ήταν άμεσα συνυφασμένη με τη σύγκρουση μεταξύ Ανατολής και Δύσης. Ταυτόχρονα προσπάθησε να αλλάξει τον ιδεολογικό προσανατολισμό προς την Δύση και το κύριο χαρακτηριστικό του ήταν ο λαϊκισμός. Σε ρητορικό επίπεδο αντιπαρά τέθηκε κατά του NATO , ΗΠΑ αλλά δεν δημιούργησε ιδιαίτερα σοβαρά προβλήματα στην ΕΟΚ.

Μείζον θέμα ήταν και το γεγονός ότι η αντιπαράθεση με το NATO για τα επιχειρησιακά πλαίσια και της εξαίρεση της Λήμνου από νατοϊκές ασκήσεις οδήγησε για τυπικούς λόγους Ελλάδα και Τουρκία εκτός συμμαχίας .

Το πρώτο πράγμα που έκανε αναλαμβάνοντας τα ηνία της εξουσίας ήταν να διακόψει τις διμερείς συνομιλίες καθώς σχετίζονται με τα κυρίαρχα δικαιώματα του κράτους (εθνικός εναέριος χώρος) και με την υφαλοκρηπίδα, το πρόβλημα της οποίας θα λυνόταν μόνο μέσω του δικαστηρίου. Η νέα πάγια θέση της κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ είναι ότι « Η Ελλάδα δεν έχει τίποτε να ζητήσει και δεν επιθυμεί τίποτε να μεταβληθεί στο διεθνές καθεστώς του Αιγαίου, διακόπτοντας τις σχέσεις με την Τουρκία»⁴⁹. Συνεπώς, επήλθαν αλλαγές στην υψηλή στρατηγική της χώρας με μεγαλύτερη αυτονομία εντός του δυτικού συνασπισμού ειδικά μετά το 1985 και την διακήρυξη «της νέας αμυντικής πολιτικής»⁵⁰ με χαρακτηριστικά «καθολικής άμυνας»⁵¹. Η νέα αυτή στρατηγική στόχευε στην εσωτερική εξισορρόπηση της Τουρκίας και συμπαράταξη με την Κύπρο (εκτεταμένη αποτροπή). Υπογραμμίζεται ότι ο Παπανδρέου ήταν ο πρώτος πρωθυπουργός μετά το 1974 που επισκέφτηκε την Κύπρο.

Ένα χρόνο μετά πρότεινε στην Τουρκία την έναρξη μη δεσμευτικού διαλόγου «μορατόριου»⁵² που θα δημιουργούσε κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ των δυο πλευρών ώστε να δημιουργηθεί το κατάλληλο κλίμα για τις διαπραγματεύσεις. Αυτό δεν

⁴⁹Χρήστος Λ. Ροζάκης, «Το διεθνές καθεστώς του Αιγαίου», Θάνος Βερέμης (επιμέλεια), *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, 1923-1987*, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Γνώση, 1988, σ. 301.

⁵⁰Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, «Η ελληνική αμυντική πολιτική μετά το 1974», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), *30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 221.

⁵¹Χαράλαμπος Καντόνης, «Η διαβαλκανική συνεργασία. 1974-2004), Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), *30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 32.

⁵²Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 367.

κράτησε για πολύ καθώς ξεκίνησαν οι συνεχείς παραβιάσεις από την τουρκική πλευρά και στο αποκορύφωμα όλων ο Ραούφ Ντενκτάς , ο τουρκοκύπριος ηγέτης του κατεχόμενου τμήματος της Κύπρου, ανακοίνωσε την μονομερώς την ανεξαρτησία των τουρκοκρατούμενων εδαφών με την ονομασία «Τουρκική Δημοκρατία της Βορείου Κύπρου».

Η διεθνοποίηση είχε πιάσει τόπο καθώς το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ με τα ψηφίσματα 541/1983 και 550/1984, κάλεσε όλα τα κράτη να μην το αναγνωρίσουν. Επιτέλους, η τουρκική πλευρά είχε διαπράξει ένα μεγάλο στρατηγικό σφάλμα.

Στην συνέχεια, προκύπτει το ερώτημα: Ποιος αριθμός δυνάμεων θα ήταν ικανοποιητικός για να αποτρέψει μια υποτιθέμενη επίθεση της Τουρκίας και να σταματήσει της συνεχείς παρεμβάσεις ;

Η απάντηση δίνεται στην ακόμα πιο ενισχυμένη αποτρεπτική στρατιωτική και οικονομική στρατηγική όπου το βάρος πέφτει στην ποιότητα των δυνάμεων εφόσον είναι αδύνατον και πρακτικά ανέφικτο να ανταγωνιστεί ποσοτικά η Ελλάδα την Μεγάλη Τουρκία. Επομένως, για να αποφύγει έναν τέτοιο ανταγωνισμό που θα μπορούσε να αποβεί μοιραίος για μια μικρή χώρα όπως η Ελλάδα, στρέφει την προσοχή της στην υψηλή τεχνολογία της εποχής και τις τεχνολογικές καινοτομίες. Επιπλέον, προσπαθεί να δημιουργήσει έναν αποδοτικό μηχανισμό άμυνας σχετικά με την δομή των δυνάμεων, την εκπαίδευση, τη στρατολογία, και τη διαχείριση οπλικών συστημάτων υψηλής τεχνολογίας.

Η αμυντική αποτροπή χωριζόταν και στην εθνική αποτροπή που ως στόχο είχε την παρεμπόδιση της τουρκικής επιθετικής συμπεριφοράς και συνεπώς στην εκτεταμένη αποτροπή για την ασφάλεια των Κύπριων.

Ο στόχος της αποτροπής είναι να πείσει το κράτος τον αντίπαλο ότι διαθέτει την στρατιωτική ικανότητα να προκαλέσει δυσανάλογα μεγάλο κόστος στο αντίπαλο κράτος και φυσικά να πείσει ότι διαθέτει την θέληση να χρησιμοποιήσει αυτή την ικανότητα όποτε κριθεί απαραίτητο. Ταυτόχρονα αγόραζε από πολλούς προμηθευτές για να εξαρτηθεί από την αγορά κατ' αποκλειστικότητα των ΗΠΑ και επιδίωκε να αναβαθμίσει τον ρόλο του κράτους σε διεθνές επίπεδο μέσω της αύξησης της επιρροής της χώρας τόσο σε ευρωπαϊκό επίπεδο όσο και στο βαλκανικό

υποσύστημα⁵³ καθώς επίσης και η ανάπτυξη στενότερων σχέσεων με την σοβιετική ένωση, τις χώρες του ανατολικού μπλοκ, τις αραβικές χώρες και χώρες του τρίτου κόσμου.

Παρα ταύτα η ανάπτυξη συντελεστών εθνικής ισχύος, οδήγησε σε ένα τεράστιο εξοπλιστικό ανταγωνισμό με την Τουρκία και οδήγησε την Ελλάδα σε ένα υπέρογκο κόστος που ξεπερνούσε τις δυνατότητες της Ελλάδας. Το αυτονόητο γεγονός που καθημερινά επαληθεύεται στην διεθνή ζωή είναι ότι όσο μεγαλύτερη είναι η αναθεωρητική απειλή τόσο περισσότερο πρέπει το αμυνόμενο κράτος να μεριμνά για την ισορροπία στρατιωτικής και διπλωματικής ισχύος⁵⁴.

Η διαφορά της προηγούμενης κυβέρνησης με αυτή του 1981 είναι μονάχα στην εντύπωση που θα αποτύπωνε στη κοινή γνώμη και στην διεθνή σκηνή. Η ελληνική πλευρά προσπάθησε να χρησιμοποιήσει αρνητική εικόνα για το στρατιωτικό καθεστώς που κυβερνούσε την Τουρκία υπονομεύοντας το εσωτερικό της και αντιστοίχως η Τουρκία τόνιζε την αντιαμερικανική και αντινατοϊκή ρητορεία του Παπανδρέου. Επομένως στην πραγματικότητα η νέα στρατηγική ήταν η δημόσια εξαγγελία των αμυντικών μέτρων που ελάμβανε η Ελλάδα ήδη από το 1974⁵⁵. Το αποτέλεσμα ήταν να προσφέρει στην Τουρκία επιχειρήματα για να παρεμποδίσει την χρηματοδότηση αμυντικών έργων από το NATO στην Ελλάδα.

Η αύξηση των αμυντικών ικανοτήτων (ήδη από το 1974) θα μπορούσε να ονομαστεί «NATO plus»⁵⁶. Εμπεριείχε δυο κατευθύνσεις :

- A) Ενίσχυση εθνικών ενόπλων δυνάμεων υπό τον έλεγχο του ίδιου του κράτους.
- B) Κινητοποίηση των ενόπλων δυνάμεων που είχαν παραχωρηθεί από το NATO σε περίπτωση που διακυβεύονται ζωτικά συμφέροντα.

Στα πλαίσια αυτά οι ρυθμίσεις που ακολούθησαν προκειμένου να επιτύχουν την στρατηγική του «NATO plus» ήταν η ακόλουθη:

⁵³ Διονύσιος Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία – Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2013, σ. 661.

⁵⁴ Ηφαιστος Παναγιώτης, Τριάντα χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Ισχύς και δίκαιο στην διεθνή πολιτική: ελληνική εξωτερική πολιτική 1974-2004, 12-13.12.2004:
<http://www.ifestosedu.gr/17ZappeiolsxisEisigisi.htm>

⁵⁵ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 372.

⁵⁶ Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, «Η ελληνική αμυντική πολιτική μετά το 1974», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), 30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 220.

1. Αύξησαν τον αριθμό και την ποιότητα των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων (περισσότερο από κάθε άλλο κράτος-μέλος στο ΝΑΤΟ) και τέθηκε υπό την εθνική διοίκηση της Ελλάδας.
2. Ενδυνάμωσαν το ναυτικό και την αεροπορία αυξάνοντας το μερίδιο τους στον αμυντικό προϋπολογισμό.
3. Ενίσχυσαν την Ανώτατη Στρατιωτική Διοίκηση Εσωτερικού και Νήσων (ΑΣΔΕΝ) χωρίς να είναι υπό τον έλεγχο της ατλαντικής συμμαχίας.
4. Εμπλούτισαν τις πηγές προμήθευσης στρατιωτικού υλικού χωρίς να περιορίζονται μονάχα στις ΗΠΑ.

Παράλληλα, το 1985 μέσω μιας διπλωματικής διακοίνωσης η Ελλάδα εμμέσως προανήγγειλε σχεδόν όλα τα θέματα που η Τουρκία θεωρούσε ότι αποτελούσαν τις ελληνοτουρκικές διαφορές στο Αιγαίο προκειμένου να ξεκινήσει πάλι ο διάλογος μεταξύ των δύο πλευρών. Όσο έδινε επιχειρήματα στην τουρκική πλευρά η συνεννόηση μεταξύ των κυβερνήσεων αυξανόταν με αποτέλεσμα άλλη μια κρίση όπως αυτή του 1976 που είναι άμεσα συνυφασμένη.

Το 1987, η ελληνική κυβέρνηση ανακοινώνει την πρόθεση της να εξαγοράσει τα ποσοστά συμμετοχής όλων των εταιρειών της κοινοπραξίας και να τα δώσει στη ΔΕΠ (Δημόσια Επιχείρηση Πετρελαίου). Σκοπός ήταν να αποτραπούν οι έρευνες εκτός των χωρικών υδάτων της χώρας για αποτροπή εντάσεων με την Τουρκία. Η Τουρκία γεμάτη καχυποψία για την πρόθεση της Ελλάδας και σε συνδυασμό με το κενό εξουσίας λόγω της αρρώστιας του Οζάλ και την προσωρινή ανάληψη των ηνίων από το βαθέος κράτους και την ψυχροπολεμική ένταση, παραλίγο να οδηγήσει σε ένοπλη σύγκρουση.

Η Τουρκία διαμαρτυρήθηκε για παραβίαση του άρθρου 6 του Πρακτικού της Βέρνης που σύμφωνα με την ελληνική γνώμη παρέμενε ανενεργό. Από την άλλη η Ελλάδα θεώρησε ότι η Τουρκία εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της κοινοπραξίας και η παρέμβαση γινόταν για να αποτραπεί η εξαγορά των ποσοστών. Παράλληλα, η Τουρκία με αυτό τον τρόπο έβρισκε την ευκαιρία να προωθήσει τις επιδιώξεις της στο Αιγαίο.

Τα πράγματα άρχισαν να θυμίζουν 1976, όταν ένα τουρκικό ωκεανογραφικό σκάφος το Πίρι Ρέις εντοπίστηκε ανοιχτά της Θάσου συνοδευόμενο από πολεμικά πλοία.

Μολονότι στις 23 Μάρτιου 1987, η Τουρκία μετά την έγγραφη διαμαρτυρία της ανακοινώνει την έξοδο του Σισμίκ για έρευνες σε αμφισβητούμενες περιοχές ανάμεσα στην Σαμοθράκη και την Θάσο μαζί με τουρκικό στόλο για προστασία.

Ο Παπανδρέου προειδοποιεί πως η Ελλάδα ήταν έτοιμη να υπερασπίσει εμπράκτως τα κυριαρχικά της δικαιώματα και όλος ο ελληνικός στόλος βγήκε στο Αιγαίο. Ταυτόχρονα κινητοποιεί μαχητικά αεροσκάφη και έφεδρους. Ανακοινώνει κλείσιμο αμερικανικών βάσεων στη Νέα Μάκρη καθώς πίστευε σε μια πιθανή συνωμοσία Τουρκίας και ΗΠΑ- NATO.

Παράλληλα, ο Παπουλιάς, ο τότε υπουργός εξωτερικών, πηγαίνει στη Σόφια αυθημερόν για να συναντηθεί με τη βουλγαρική ηγεσία. Καθοριστική κίνηση, η οποία κλιμάκωσε την κρίση και ενίσχυσε την αξιοπιστία της απειλής⁵⁷. Ο βούλγαρος Πρόεδρος Ζίβκοφ επιβεβαίωσε την ασφάλεια των ελληνοβουλγαρικών συνόρων, αλλά όχι τη στάση της σε περίπτωση ελληνοτουρκικού πόλεμου. Οποιαδήποτε λάθος κίνηση μπορεί να έφερνε σε σύγκρουση όχι μονό Ελλάδα- Τουρκία αλλά και NATO με Σύμφωνο Βαρσοβίας. Έτσι, κινητοποιείται το NATO και πίεσαν να σταματήσουν οι προκλήσεις και άνοιξαν διαύλους επικοινωνίας. Η αποδοχή της διαμεσολάβησης ήταν αντιφατική με αυτό που υποστήριζε η κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ.

Η επιλογή του μη διαλόγου από το 1981 έως το 1987 ήταν σοβαρό λάθος που φάνηκε με την κρίση του Μαρτίου του 1987 καθώς «το τουρκικό κατεστημένο βρήκε την ευκαιρία είτε να δώσει ένα μάθημα στην Ελλάδα μέσα από ένα νομιμοποιημένο θερμό επεισόδιο ή να οδηγήσει σε διάλογο εφ' όλης της ύλης»⁵⁸. «Η ανισορροπία ενθαρρύνει τον επιτιθέμενο είτε να δοκιμάσει να νικήσει με μια σύντομη μάχη, είτε να πιστέψει πως θα κερδίσει τρομάζοντας τον αμυνόμενο αντί πολεμώντας τον με αποτέλεσμα να προκαλέσει αστάθεια και σίγουρη σύγκρουση»⁵⁹.

Χάρη της πίεσης από το Λονδίνο, η τουρκική πλευρά υποχώρησε και το Σισμίκ αναχώρησε από Δαρδανέλια και για τρεις μέρες παρέμεινε σε τουρκικά χωρικά ύδατα και η Ελλάδα για να δείξει την ειρηνική της διάθεση στους συμμάχους

⁵⁷Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, Η Ελληνο-Τουρκική Σύγκρουση: Από την Κύπρο έως τα Ίμια, τους Σ-300 και το Ελσίνκι, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρη, 2001, σ. 285.

⁵⁸Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 401.

⁵⁹Ηφαιστος Παναγιώτης, Τριάντα χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Ισχύς και δίκαιο στην διεθνή πολιτική: ελληνική εξωτερική πολιτική 1974-2004, 12-

13.12.2004:<http://www.ifestosedu.gr/17ZappeiolsxisEisigisi.htm>

της ζητεί από την Τουρκία να αποδεχθεί επίλυση του προβλήματος με την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας δια της παραπομπής στο Διεθνές Δικαστήριο.

Το μεγάλο λάθος της ήταν ότι άπεχε από ενέργειες στο Αιγαίο παρόλο που διατείνονταν ότι το πρακτικό δεν ίσχυε, όσο άπεχε και η Τουρκία με αποτέλεσμα να αποδέχεται ουσιαστικά αυτή την κατάσταση χωρίς να έχει νομική ισχύ.

Σε αυτό το κλίμα τον Ιανουάριο του 1988 οι δύο ηγέτες συναντηθήκαν στο Νταβός της Ελβετίας. Ωστόσο, πριν την συνάντηση σημειωθήκαν μια σειρά από γεγονότα, τα οποία δυνητικά θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ακύρωση της συνάντησης και φαίνεται ότι ήταν προϊόν του βαθέος κράτους:

1. Εμφανίστηκε πρόβλημα με τα όρια της Ζώνης Έρευνας- Διάσωσης των δυο χώρων στο Αιγαίο.
2. Τρεις μέρες πριν τη συνάντηση, το ωκεανογραφικό σκάφος Σισμίκ έκανε την εμφάνιση του στο Αιγαίο για τρίτη φορά. Η Τουρκία υποστήριξε πως το Σισμίκ είχε αποκλειστική αποστολή την παρακολούθηση ρύπανσης στη θαλάσσια περιοχή.
3. Έγιναν έντονες κινητοποιήσεις μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη με αφορμή την αρνητική απόφαση του Άρειου Πάγου για τη χρήση του ορού “τουρκικός” στις ονομασίες παλαιών σωματείων και οργανώθηκε συνάντηση διαμαρτυρίας στην Κομοτηνή.

Ξεπερνώντας τα εμπόδια, τα περισσότερα από όσα συμφωνήθηκαν εντάσσονταν στην λογική των μέτρων οικοδομήσεως εμπιστοσύνης. Το σημαντικότερο από όλα τα ζητήματα, όμως, είναι το γεγονός ότι ο Έλληνας πρωθυπουργός «άφησε στο ράφι» το πρόβλημα της υφαλοκρηπίδας και του Κυπριακού που ενοχλούσε της δυο πλευρές, για να ξεκινήσουν με την επίλυση άλλων. Η πολιτική επιτροπή που όρισαν θα κατέγραφε τις διάφορες που υποστήριζε η κάθε πλευρά ότι υπάρχουν. Με αυτό τον τρόπο όμως δινόταν ουσιαστικά η δυνατότητα να εγείρει το σύνολο των διεκδικήσεων της και να περιλάβει θέματα όπως η οχύρωση του νησιού ή η μουσουλμανική μειονότητα στην Θράκη, την ώρα που η αντίστοιχη ελληνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη, την Ίμβρο και την Τένεδο αφανίστηκε⁶⁰.

Βέβαια, πιστεύεται ότι ο Οζάλ ήταν πιο διαλεκτικός από τον προκάτοχο του, Ετσεβίτ, που κάθε κίνηση καλής θελήσεως το θεωρούσε προδοσία. Είχε, όμως, να αντιμετωπίσει την αντίδραση από το κεμαλικό κατεστημένο και από τον υπουργό

⁶⁰Αγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 388.

εξωτερικών Μεσούτ Γιλμάζ που δρούσαν ανεξέλεγκτα στο εσωτερικό. Παράλληλα, ήταν θερμός υποστηρικτής της οικονομικής συνεργασίας και της αλληλεξάρτησης μέσω της ένταξης της στην ΕΟΚ και το Ισλάμ άνοιγε οικονομικές και πολιτικές συνεργασίες με κράτη που είχαν οθωμανικό ή ισλαμικό παρελθόν.

Από την άλλη, δεν συγχωρείται η στάση του ΠΑΣΟΚ που ως αντιπολίτευση κατηγορούσαν την κυβέρνηση για μειοδοσία που διαπραγματευόταν κυρίαρχα δικαιώματα και έπειτα διαπραγματεύεται τα πάντα εκτός το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας. Αυτό συνέβη την στιγμή που η Ελλάδα θα μπορούσε να είχε ευνοηθεί καθώς η Τουρκία λίγους μήνες πριν είχε καταθέσει αίτηση για πλήρη ένταξη στην ΕΟΚ και θα ήθελε να δείξει μια καλή εικόνα. Αλλά κάθε άλλο, ακολούθησαν αναρίθμητες συναντήσεις παρά τις παραβιάσεις της τουρκικής πλευράς και την εμπλοκή των στρατιωτικών στις διαπραγματεύσεις, που εξυπηρετούσε μονάχα τα συμφέροντα της Τουρκίας, καθώς έδειχνε όσο εκκρεμούσε το αίτημα της, οι σχέσεις εξομαλύνονται.

Τα πρώτα σύννεφα εμφανίστηκαν τον Μάρτιο του 1988, όποτε και συζητήθηκε το θέμα της χρήσης του διεθνούς εναερίου χώρου του Αιγαίου, το θέμα των αεροδιαδρόμων του FIR Αθηνών. Οι συζητήσεις σταματούν χωρίς αποτέλεσμα. Η Αθηνά επιδιώκει να εμποδίσει τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις της Τουρκίας στην ΕΟΚ γιατί θέλει να περάσει το μήνυμα ότι οποιαδήποτε προσέγγιση της Τουρκίας με την ΕΟΚ θα περνούσε υποχρεωτικά από την Αθήνα. Όμως, η αρνητική ελληνική στάση απέναντι στην ένταξη της Τουρκίας διευκόλυνε πολλά άλλα ευρωπαϊκά κράτη να καλύπτονται πίσω από την Ελλάδα χωρίς να εκφράζουν την άρνηση τους.

Οι συμφωνίες της Βουλιαγμένης μεταξύ Παπούλια και Γιλμάζ, που ακολούθησαν κατέληξαν σε ασήμαντες διευθετήσεις όπως να μην διεξάγουν στρατιωτικές ασκήσεις κατά τη διάρκεια τουριστικής περιόδου, εθνικών και θρησκευτικών εορτών αλλά έθεσε τις βάσεις για συμφωνία του 2000 σε θέματα ήσσονος πολιτικής σημασίας.

Ακολούθησε και η επίσκεψη του Οζάλ στην Αθήνα αλλά γρήγορα η αρρώστια του Παπανδρέου και η απομόνωση του Οζάλ από την εξουσία οδήγησε τα πράγματα πάλι σε τεταμένες σχέσεις.

Είναι φανερό, ότι ο διάλογος της περιόδου 1981 έως 1989 μπορεί να μην έφερε κάποιο ιδιαίτερο αποτέλεσμα με εξαίρεση την άρση της NOTAM 714⁶¹, αποτελούσε, όμως, μια δικλείδα εκτόνωσης που σε γενικές γραμμές απέτρεπε τις εντάσεις από παρανόηση σε μια περίοδο που αυξανόταν η γεωπολιτική αξία της Τουρκίας λόγω της διάλυσης της σοβιετικής ένωσης όπου ανησυχούσαν οι Αμερικανοί ότι θα έρχονταν να καλύψουν το κενό στις σοβιετικής επαρχίες τα ισλαμικά κινήματα που ενθαρρύνονταν από το Ιράν. Από αυτή την οπτική η Τουρκία θα μπορούσε να καταστεί επιθυμητό πρότυπο κρατικής οργάνωσης ενός ισλαμικού πληθυσμού για τα δυτικά κράτη. Αυτό ενισχύθηκε και με την εισβολή στο Κουβέιτ όπου έκανε την συνεργασία των Τούρκων με τις ΗΠΑ απαραίτητη. Παρόλο που η Ελλάδα εξ αρχής ήταν πρόθυμη να βοηθήσει, δεν απέσπασε ανταλλάγματα ενώ σε αντίθετη περίπτωση κινδύνεψε η αναλογία 7:10 λόγω της έκτακτης στρατιωτικής βοήθειας που χορήγησαν οι ΗΠΑ στην Τουρκία.

⁶¹Χρήστος Λ. Ροζάκης, «Το διεθνές καθεστώς του Αιγαίου», Θάνος Βερέμης (επιμέλεια), *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, 1923-1987*, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Γνώση, 1988, σ. 377.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Περίοδος 1990 έως 2004

Από το τέλος του Ψυχρού πολέμου και την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης παρουσιάστηκαν αλλαγές στο διεθνές περιβάλλον. Η αλλαγή από διπολικό σε μονοπολικό σύστημα αύξησε τον ανταγωνισμό των κρατών και δημιούργησε αστάθεια κυρίως στα πρώην σοβιετικά κράτη και αντιστοίχως στην Μέση Ανατολή και την κεντρική και ανατολική Ασία.

Η ελληνική πλευρά έδειξε ενδιαφέρον (τουλάχιστον σε ρητορικό επίπεδο) σε τέσσερα περιφερειακά υποσυστήματα⁶²:

1. Την Ευρώπη
2. Τα Βαλκάνια
3. Την Ανατολική Μεσόγειο
4. Την παρευξείνια περιοχή

Αντίστοιχα η Τουρκία έστρεψε την προσοχή της⁶³:

1. Στην Ανατολική Μεσόγειο- Μέση Ανατολή
2. Στην Υπερκαυκασία
3. Στην κεντρική Ασία
4. Στα Βαλκάνια

Η κατάρρευση του διπολικού συστήματος αποτελεί κομβικό σημείο για κάθε ανάλυση και υπογραμμίζει τα στοιχεία συνέχειας και μεταβολής στο επίπεδο του διεθνούς συστήματος⁶⁴. Το διεθνές σύστημα δεν έπαψε ποτέ να είναι άναρχο. Έτσι, το κάθε κράτος εφόσον το σύστημα δεν μπορεί να εγγυηθεί την ασφάλεια του θα πρέπει με δικά του μέσα να φροντίσει την προστασία και την προώθηση των συμφερόντων του. Επομένως, η νέα αυτή κατάσταση δημιούργησε νέες ευκαιρίες και απειλές, δίνοντας το πλεονέκτημα στο κράτος που θα τα αναλύσει και διαμορφώσει την πιο κατάλληλη στρατηγική.

⁶²Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 767.

⁶³Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 768.

⁶⁴Κώστας Υφαντής, «Στρατηγικές εξισορρόπησης και συστημική πολικότητα», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), *30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 428.

Την Ελλάδα αλλά και τη Τουρκία η νέα κατάσταση τις έπιασε εξαπίνης με συνεχές εναλλαγές στην πολιτική σκηνή⁶⁵ και στην εξουσία. Σε λιγότερο βαθμό από ότι στην Ελλάδα, στην Τουρκία ο πληθωρισμός είχε αυξηθεί και ταυτόχρονα είχε να αντιμετωπίσει την κουρδική εξέγερση στην Ανατολική πτέρυγα. Ουσιαστικά και από τις δυο πλευρές έλειπε το πιο βασικό : ισχυρές κυβερνήσεις για να οδηγήσουν σε τομές στα Ελληνοτουρκικά.

Ο Μητσοτάκης ήταν υπέρ ενός ελληνοτουρκικού διαλόγου αλλά συνεχίστηκε η εμμονή των προηγούμενων ετών με την επίλυση μέσω του διεθνούς δικαίου και η σύνδεση με το κυπριακό. Προτεραιότητα για αυτόν είχε : Α)πρόοδος στο Κυπριακό, Β) συζήτηση Ελληνοτουρκικών διαφορών, Γ) υπογραφή συμφώνου μη επίθεσης . Η μόνη διαφορά με τις προηγούμενες κυβερνήσεις ότι δεν αποτελεί θέμα προς συζήτηση μόνο το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας. Επεδίωκε να δημιουργήσει ένα κλίμα ύφεσης που εμπόδιζε ουσιαστικά την υλοποίηση ευνοϊκών μέτρων για την Ελλάδα στα πλαίσια του ΝΑΤΟ⁶⁶.

Από την άλλη μεριά, η Τουρκία επέμενε στο αδιέξοδο του κυπριακού και στις αξιώσεις της στο Αιγαίο και επιδίωκε ένα διάλογο εφ' όλης της ύλης για να υπάρξει κινητικότητα και στο ζήτημα της ένταξης. Παρόλα αυτά συμφώνησε στην διαμεσολάβηση του ΟΗΕ ώστε να προχωρήσουν σε κάποια ενδιάμεσα και σημαντικά βήματα που θα κατέληγε στην λύση. Σε αυτό απαραίτητη προϋπόθεση ήταν και η εξομάλυνση των ελληνοαμερικανικών σχέσεων που εν μέρη πέτυχε μέσω της έμπρακτης δήλωσης πίστης από της ΗΠΑ και την ένταξη στην Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση. Το αποτέλεσμα ήταν βέβαια τετελεσμένο διότι η λύση για τη Τουρκία επιτεύχθηκε το 1974 και τώρα εμφανιζόταν ως ο «καλός» που προσπαθούσε να πείσει τον «κακό» Ντενκτά να «μαλακώσει» αλλά παράλληλα στήριζε οικονομικά την τουρκοκύπρια πλευρά.

Παρόλα αυτά, συναντήθηκαν στο Παρίσι τον Σεπτέμβριο του 1991 χωρίς να καταλήξουν πουθενά και οδήγησε τον Φεβρουάριο στο Νταβός όπου συζήτησαν και πάλι ανεπιτυχώς την επίλυση κάποιων διμερών ζητημάτων. Τελικά λίγους μήνες μετά

⁶⁵ Άλλαξε ο εκλογικός νόμος με σκοπό να παρεμποδιστεί η αυτοδυναμία του νέου κόμματος στην Βουλή και πλέον μπορούσαν να εκλεγούν ανεξάρτητοι μουσουλμάνοι βουλευτές στους νομούς Ροδόπης και Ξάνθης αλλά με την ρήτρα αποκλεισμού του 3% από την Βουλή των κομμάτων από τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη έπαψε αυτή η δυνατότητα, Άγγελος Μ. Συρίγος, «Ελληνοτουρκικές Σχέσεις», Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 411.

⁶⁶ Διονύσιος Τσιρινιώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία – Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2013, σ. 723.

έγιναν προσπάθεια να επιτευχθεί ένα σύμφωνο καλής γειτονίας, φιλίας και συνεργασίας, μια παλιά ιδέα του Καραμανλή. Στόχος της Ελλάδας ήταν η έμμεση επιβεβαίωση του καθεστώτος στο Αιγαίο, αντιθέτως η τουρκική πλευρά αντιμετώπιζε το σύμφωνο ως βάση για συζήτηση. Όμως, η διασύνδεση κυπριακού με τα ελληνοτουρκικά δεν κατέληξε σε συμφωνία.

Σε γενικές γραμμές ήταν λανθασμένη η εκτίμηση της ελληνικής πλευράς ότι το κυπριακό ήταν ένα δευτερεύον ζήτημα για την Τουρκία. Η Κύπρος συνδέεται με μια συγκεκριμένη στρατηγική αντίληψη για την περικύκλωση της Τουρκίας από τον ελληνισμό. Ενώ ο Οζάλ ήταν περισσότερο θετικός στην επίλυση του ζητήματος, δεν είχε την απαιτούμενη λαϊκή υποστήριξη και δεν μπορούσε να ελέγξει τους μηχανισμούς του συστήματος, οπότε δεν ήταν στις προτεραιότητες του.

Ταυτόχρονα, την περίοδο εκείνη εμφανίστηκαν μια σειρά από ευκαιρίες και παράγοντες που ευνοούσαν την ελληνική πλευρά και είχαν να κάνουν με την δυνατότητα ανάληψης ηγετικού ρόλου στα Βαλκάνια και την πιθανότητα δημιουργίας ενός πλέγματος των σχέσεων που θα ευνοούσε την προώθηση των συμφερόντων της στην περιοχή των Βαλκανίων σε μία περίοδο όπου υπήρχε μείζον δίλημμα ασφαλείας λόγω της στρατηγικής αναβάθμισης της Τουρκίας που την καθιστούσαν χρήσιμη για την αμερικανική στρατηγική.

Δυστυχώς, η κυβέρνηση του Μητσοτάκη δεν κατάφερε να εκμεταλλευτεί τις δυνατότητες που του προσφέρθηκαν διότι ο στόχος της ελληνικής υψηλής στρατηγικής την περίοδο εκείνη ήταν η επίλυση του «μακεδονικού» ζητήματος. Η εμπλοκή της, όμως, στην διαμάχη με την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας και ο πόλεμος που οδήγησε στην διάλυση της Γιουγκοσλαβίας περιόρισε σημαντικά τις δυνατότητες ευρύτερης ελληνικής παρέμβασης στην περιοχή. Η Τουρκία προσπάθησε να διεισδύσει οικονομικά στις διάφορες μουσουλμανικές ομάδες ή τουρκικές ομάδες που είχαν απομείνει στα Βαλκάνια. Την κίνηση αυτή για την Ελλάδα μεταφραζόταν ως στρατηγική κίνηση της Τουρκίας να διαμορφώσει ένα «μουσουλμανικό τόξο»⁶⁷ όπου θα εμφανιζόταν ως προστάτης των μουσουλμανικών ομάδων, περικυκλώνοντάς έτσι τα βόρεια σύνορα της Ελλάδας.

Υπό τον φόβο αυτό η διαχείριση του ζητήματος από την ελληνική κυβέρνηση δεν ήταν αποτελεσματική, αφού υπερεκτίμησαν την απειλή του «μακεδονικού» και ο συνδυασμός με το «ισλαμικό τόξο» καθώς και η σκληρή στάση που κράτησε επί του

⁶⁷ Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 424.

ζητήματος, όπως το εμπάργκο πετρελαίου στην ΠΓΔΜ και η ενίσχυση του ελληνοσερβικού άξονα την απομόνωσαν διπλωματικά.

Η προσαρμογή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στα διεθνή δεδομένα, εγκαινιάζονται στις αρχές του 1994 όπου η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση του Παπανδρέου, με βασικό χαρακτηριστικό τον απεγκλωβισμό της Ελλάδας από το «μακεδονικό», υιοθετεί μια ευέλικτη στάση απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στις ΗΠΑ.

Οι διμερείς ελληνοτουρκικές συναντήσεις και οι διαπραγματεύσεις υπήρχαν σποραδικές εφόσον κατά την ελληνική γνώμη, η Τουρκία είχε προκλητική συμπεριφορά. Από την άλλη, η Τουρκία επέμενε ότι η Ελλάδα δεν θα πρέπει να προβεί σε καμία μονομερή κίνηση και να δημιουργήσει ελληνική αεροπορική βάση στην Πάφο. Συναντήσεις γίνονταν σε ανώτατο υπηρεσιακό επίπεδο από τους δυο υπουργούς Εξωτερικών έως ότου διακόπηκε λόγω της νομιμοποίησης από την τουρκική εθνοσυνέλευση την χρήση στρατιωτικών μέσων για αποτροπή της επέκτασης των ελληνικών χωρικών υδάτων λόγω της συμμετοχής της Ελλάδας στη σύμβαση για το δίκαιο της θάλασσας. Παρά την αμερικανική διαμεσολάβηση για επιμέρους βήματα συνεργασία και ενίσχυση του κλίματος εμπιστοσύνης, δεν βοήθησε.

Την επόμενη χρόνια, η Ελλάδα κυρώνοντας την σύμβαση για το δίκαιο της θάλασσας αναγνώρισε ως υποχρεωτική δικαιοδοσία του Διεθνούς δικαστηρίου όλες τις νομικές διαφορές και εξαίρεσε όσες σχετίζονται με την εθνική ασφάλεια και άμυνα της χώρας. Βέβαια, η δήλωση αυτή διεύρυνε το πεδίο των διαφορών και σε άλλα ζητήματα πέραν της υφαλοκρηπίδας.

Επιπρόσθετα, η Ελλάδα θέλοντας να διασφαλίσει την εθνική ανεξαρτησία και ακεραιότητα της χώρας καθώς και των Ελληνοκυπρίων, υιοθέτησε το δόγμα του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου Ελλάδας – Κύπρου⁶⁸, το οποίο βασίστηκε στην υλοποίηση της εκτεταμένης αποτροπής. Οποιαδήποτε τουρκική απειλή θα ενεργοποιούσε τις δυνάμεις και των δυο. Μάλιστα μια τέτοια κίνηση απορρέει από την υποχρέωση της Ελλάδας να εγγυηθεί την ασφάλεια της Κύπρου στην συνθήκη εγγύησης 1960 αλλά και από το δικαίωμα των κρατών του ΟΗΕ να συνεργαστούν στο στρατιωτικό τομέα απέναντι σε μια κοινή απειλή⁶⁹.

⁶⁸Σπύρος Μακρής, «Χειρισμός κρίσεων και εθνική στρατηγική», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), *30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 411.

⁶⁹Αγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 448.

Ελλάδα και Κύπρος ενώνουν δυνάμεις και συντονίζουν από κοινού την άμυνα τους. Η πρώτη έφτιαξε και ναύσταθμο στην Λεμεσό και αεροπορική βάση στην Πάφο.

Πρώτη φορά μετά το 1974, η Ελλάδα λαμβάνει μια τέτοια τολμηρή πρωτοβουλία παρόλο που συνοδεύτηκε με ένα *casus belli* από την μεριά της Τουρκίας. Αυτό αναπτέρωσε το ηθικό των Ελληνοκυπρίων. Επίσης, η ελληνική πλευρά προσπαθούσε να επαναφέρει το κυπριακό στη διεθνή ατζέντα. Τα αποτελέσματα μάλλον δεν ήσαν αυτά που περίμεναν διότι η Αγγλία και η Αμερική στηρίζουν το διεθνές δίκαιο αλλά θερμότερα την σταθερότητα ακόμα και αν αυτή στηρίζεται σε βάρος άλλων κρατών. Έτσι το δόγμα, οδηγούσε σε ακόμα κρισιμότερη κατάσταση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, ειδικότερα το 1997 με την αγορά του ρωσικού αντιαεροπορικού πυραυλικού συστήματος S-300 που θα τοποθετούνταν στην Κύπρο. Με βεληνεκές 150 χιλιόμετρα και την δυνατότητα να παρακολουθεί 100 διαφορετικούς στόχους πρόκειται για ένα στρατηγικό όπλο και λιγότερο τακτικό. Το ραντάρ μπορούσε να παρακολουθήσει ολόκληρο τον Λίβανο, καθώς και τμήματα στη Συρία και στο Ισραήλ⁷⁰, να ελέγχει τις κινήσεις των στρατιωτικών αεροσκαφών στον εναέριο χώρο και να λαμβάνει μέτρα αεράμυνας όταν απαιτείται⁷¹.

Η πιθανότητα εγκατάστασής του άλλαζε της ισορροπίας. Ήταν αναμενόμενο λοιπόν να αντιδράσει πρώτα η Τουρκία, έπειτα το Ισραήλ και σαφώς η Αμερική. Η Ελλάδα δεν ήταν προετοιμασμένη να αντιμετωπίσει τις διεθνείς αντιδράσεις και ύστερα από συνεχείς πιέσεις ματαιώθηκε η εγκατάσταση τους και μετακινήθηκαν στην Κρήτη. Η απερισκεψία και μη προετοιμασία της Ελλάδας άφησε μετέωρη την ασφάλεια των Ελληνοκυπρίων και ισοπέδωσε την αξιόπιστα της αμυντικής συμμαχίας. «Η κρίση των πυραύλων υπεραπλουστεύθηκε και οι ελληνικές υποχωρήσεις δικαιολογήθηκαν για ακόμα μια φορά με το επιχείρημα ότι η Ελλάδα απέφυγε ένα πόλεμο»⁷². Η στρατηγική του πειθαναγκασμού της τουρκικής πλευράς δηλαδή της κλιμακούμενης έντασης κατεύθυνε τα πράγματα όπου ήθελε και ανάγκασε τον αντίπαλο να σταματήσει αυτό το οποίο έχει αρχίσει.

⁷⁰Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 515.

⁷¹Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, *Η Ελληνο-Τουρκική Σύγκρουση: Από την Κύπρο έως τα Ίμια*, τους S-300 και το Ελσίνκι, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρη, 2001, σ. 475.

⁷²Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 524.

Επιπρόσθετα, στη κρίση στα Ίμια, που προηγήθηκε η στρατηγική αυτή είχε δοκιμαστεί επιτυχώς, το 1996. Πιο συγκεκριμένα, η κυβέρνηση που μόλις είχε αναλάβει είχε δύο εναλλακτικές επιλογές⁷³:

Α) την εκμετάλλευση του τακτικού πλεονεκτήματος τη θάλασσα και Β) προσπάθεια καταστροφής του τουρκικού στόλου, πράγμα που σήμαινε την απευθείας κλιμάκωση ενός εν γένει δημοσιογραφικού πολέμου ή την διατήρηση της ειρήνης μέσω υποχωρήσεων. Μία πιθανή κλιμάκωση θα έδινε πλεονεκτήματα στην αντίπαλη πλευρά και θα ερχόταν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων αυτό που είχαν ως στόχο να επιτύχουν. Η επιλογή αυτή, δηλαδή η απεμπλοκή μέσω υποχώρησης μπορεί να μην οδήγησε σε μία γενικευμένη σύρραξη αλλά έκανε σαφή την ένδειξη δειλίας και αδυναμίας της Ελλάδας και έδωσε να καταλάβει το αντίπαλο κράτος ότι πάση θυσία η Ελλάδα θα απέφευγε μια πολεμική αναμέτρηση.

Το πρόβλημα βέβαια δεν εντοπίζεται μόνο στο φόβο αλλά και στον τρόπο. Αυτό σημαίνει ότι η Ελλάδα προσπαθεί να αναχαιτίσει την επιθετικότητα του αντίπαλου κράτους απειλώντας το με κλιμάκωση σε γενικευμένο πόλεμο που είναι το ένα άκρο και το άλλο άκρο είναι η τακτική υποχώρηση. Μία τέτοια αποτροπή των άκρων δεν θα επιτύχει, θα πρέπει να βρεθεί μία λύση χαμηλότερης έντασης με ταυτόχρονη εκμετάλλευση των αδυναμιών του αντιπάλου.

Τα Ίμια ήταν η σωστή αφορμή για να ενισχύσει η Ελλάδα την τραυματισμένη αξιοπιστία της και να διαμορφώσει την νέα της στρατηγική δημιουργώντας πολλαπλές επιλογές στο χειρισμό κρίσεων στα πλαίσια μια εκδημοκρατισμένης και ευρωπαϊκής Τουρκίας με απώτερο σκοπό την ένταξη της Κύπρου. Προσπάθησαν λοιπόν να ξεγλιστρήσουν από την στρατηγική που επικρέμαται ως «δαμόκλειος σπάθη» και να αναπτύξουν μια περισσότερο ισορροπημένη «αποτροπή». Για να γίνει, όμως, ρεαλιστικό θα έπρεπε να αποφύγει⁷⁴:

1. Τον κατευνασμό
2. Την απροσδόκητη πρόκληση του αντιπάλου
3. Την αθέλητη κλιμάκωση

⁷³Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, «Η ελληνική αμυντική πολιτική μετά το 1974», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), *30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 225.

⁷⁴Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, «Η ελληνική αμυντική πολιτική μετά το 1974», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), *30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 225.

Ο κατευνασμός του αντιπάλου συνεπάγεται «την μείωση των διεθνών συγκρούσεων μέσω μονομερών ή αμοιβαίων παραχωρήσεων και προσαρμογών»⁷⁵. Αν όμως μπορούμε στην διαδικασία συνεχών παραχωρήσεων έναντι των τουρκικών διεκδικήσεων της δίνουμε το κίνητρο να αυξήσει περαιτέρω τις απειλές ώστε να μας θέσει σε αυτό ακριβώς το δίλλημα μαύρο (πόλεμος) ή άσπρο (υποχώρηση). Επιπροσθέτως, τον κίνδυνο που ελλοχεύει μια τέτοια στρατηγική και αφορά την ελληνική πλευρά εμπράκτως, εφόσον διατείνεται ότι η Τουρκία έχει αναθεωρητικές φιλοδοξίες, είναι ότι σε περιόδους κρίσεων, οι παραχωρήσεις μπορούν να εκληφθούν ως αδυναμία. Η υπόθεση αυτή τροφοδοτείται και ενισχύεται ακόμα περισσότερο λαμβάνοντας υπόψιν ότι σε όλες τις ελληνοτουρκικές κρίσεις η Ελλάδα υποχωρούσε ή εναπόθετε τις ελπίδες της σε τρίτους. Το κύριο βάρος καταλαμβάνει η διπλωματία και η νομιμοποίηση όπου η πρώτη θα βρει μια συμφωνία μεταξύ των δυο για να ομαλοποιηθεί η κατάσταση σε βάθος χρόνου και η δεύτερη για να στηρίξει την παρούσα στρατηγική. Βέβαια πρόκειται για δυο αλληλένδετα στοιχεία καθώς η συμφωνία θα πρέπει να είναι νομιμοποιημένη εσωτερικά για να μην θεωρηθεί προδοσία.

Δεύτερον, η πρόκληση του αντιπάλου μπορεί να αυξήσει το δίλημμα της ασφάλειας του και ειδικότερα σε περιόδους κρίσεων να τον οδηγήσει σε αποσπασματικές κινήσεις και ίσως σε προληπτικό πόλεμο. Έτσι, οφείλει η ελληνική πλευρά να βρει τρόπο να την καθησυχάσει σε μια τέτοια φάση και από την άλλη να την πείσει ότι αν κινηθεί σε αντίθετη κατεύθυνση μπορεί να την πλήξει.

Τρίτον, η αθέλητη κλιμάκωση μπορεί να συμβεί με ένα θερμό επεισόδιο που να μην μπορεί καμία από τις δυο πλευρές να το ελέγξει. Εκτός το τρανταχτό παράδειγμα του πρώτου παγκόσμιου πολέμου, η κρίση των Ιμίων πλησίασε αρκετά κοντά. Άρα, κρίνεται ορθό η χώρα να αυξήσει τις ασφαλιστικές της δικλείδες γενικά και ειδικά σε περιόδους κρίσεων ώστε να μην βρεθεί στην δυσάρεστη θέση απώλειας ελέγχου και να διαμορφώσει ένα κώδικα επικοινωνίας που να σταθεροποιεί την κατάσταση.

Συνεχίζοντας, η κρίση των Ιμίων αποτελούσε, και για την τουρκική πλευρά στροφή στη στρατηγική της καθώς αμφισβήτησε το καθεστώς των εδαφών που είχαν διαμορφωθεί το 1923 και το 1947.

⁷⁵ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, «Βυζαντινή Υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας», Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2011, σ. 28.

Ειδικότερα, όλες οι οριοθετήσεις θαλάσσιων ζωνών αρχίζουν από τις γραμμές βάσεως, οι οποίες βασίζονται στην ακτογραμμή των ηπειρωτικών και νησιωτικών εδαφών. Αν αυτά αμφισβητούνται, τότε δεν είναι δυνατή η οριοθέτηση αυτών. Εάν λοιπόν ληφθεί υπόψη η τουρκική θεωρία περί γκρίζων ζωνών, αυτό θα έχει τις ακόλουθες συνέπειες⁷⁶:

1. Δεν γίνονται αποδεκτά τα όρια των ελληνικών χωρικών υδάτων που ισχύουν από το 1936, αφού αμφισβητούνται τα σημεία από όπου αυτά έχουν χαραχθεί. Επομένως οποιαδήποτε επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων περὶ των 6 μιλίων θεωρείται αυθαίρετη.
2. Ακόμη κι αν η Τουρκία συναινέσει για επίλυση της διαφοράς για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας σε διεθνές δικαιοδοτικό ὄργανο, πρώτο θέμα προσφυγής θα ἔπρεπε να είναι η διαπίστωση της κυριαρχίας ἐπὶ των νήσων.
3. Μια προσφυγή στο Διεθνές δικαστήριο της Χάγης με θέματα (α) την τύχη των δεκάδων νησιωτικών εδαφών και (β) την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας, ενέχει για την Ελλάδα τον κίνδυνο το δικαστήριο να τη δικαιώσει πλήρως στο θέμα των γκρίζων ζωνών και παράλληλα να εξισοροπήσει την απόφαση αποδίδοντας μεγαλύτερη υφαλοκρηπίδα στις τουρκικές ακτές από ὅση αναμένεται ὅτι δικαιούνται.

Μετά την Κρίση των Ιμίων τον Ιανουάριο του 1996, οι ΗΠΑ προσπαθούσαν να παρέμβουν μεταξύ Ελλάδος- Τουρκίας προκειμένου να εξομαλύνουν τις σχέσεις τους. Στα πλαίσια αυτά ο Ντεμιρέλ και ο Σημίτης συναντηθήκαν στη Μαδρίτη και εξέδωσαν ένα ανυπόγραφο κείμενο «το ανακοινωθέν της Μαδρίτης» με την βοήθεια της αμερικανικής πλευράς με την προϋπόθεση να ξεκινήσουν οι συνομιλίες με την Τουρκία.

Δεν είναι ξεκάθαρο πως η Ελλάδα δέχθηκε ένα τέτοιο πρόχειρο κείμενο όπου η Τουρκία εμφανίστηκε να υποχωρεί σε αυτονόητα δικαιώματα του κάθε κράτους ὡς σεβασμός του διεθνούς δικαίου ή την αποφυγή απειλής χρήσης βίας και για αντάλλαγμα η Ελλάδα να προσφέρει την ευκαιρία να επικαλείται η αντίθετη πλευρά τα ζωτικά τους συμφέροντα και να τα διασυνδέει με την επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων στα 12 μίλια⁷⁷.

⁷⁶Αγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 485.

⁷⁷Αγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 507.

Οι εξελίξεις πίεσαν την ελληνική πλευρά να διαμορφώσει εκ νέου την στρατηγική της με αποτέλεσμα να επιλέξει την οδό της επίλυσης των Ελληνοτουρκικών διαφορών στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την ενεργή συμμετοχή της σε αυτή ώστε οι ελληνοτουρκικές διαφορές να γίνουν ευρωτουρκικές. Οι ελληνοτουρκικές διαφορές περνούν υπό την εποπτεία της ΕΕ, συνδέονταν με την εξέλιξη της τουρκικής υποψηφιότητας και έτσι γίνονται διαφορές μεταξύ Ευρώπης και Τουρκίας. Αυτό συνέβη διότι Ελλάδα παρά την εμμονή της στο νομικισμό δεν ήταν πειστικό επιχείρημα για να καταρρίψει τις αξιώσεις στο Αιγαίο και στη Κύπρο. Η στάση αυτή έγινε γνώριμη ήδη από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Μαδρίτης το 1995 όπου ανακοινώθηκαν και τα κριτήρια της Κοπεγχάγης. Μετά την κρίση των Ιμίων και τη διακοπή της χρηματοδότησης της ΕΕ στην Τουρκία κατάφερε να το μετατρέψει σε ευρωτουρκική διαφορά.

Σε συνδυασμό με την ενίσχυση της στρατηγικής, και παρά τα λάθη από την ελληνική πλευρά κατά την παράδοση του Οτσαλάν όπου βρέθηκε εκτεθειμένη και στα μάτια των Κούρδων και επιβεβαιώνοντας τις επί χρόνια άκαρπες προσπάθειες των Τούρκων ότι βοηθάμε «τρομοκράτες», λήφθηκε μια εξαιρετική πρωτοβουλία από την Ελλάδα στο Ελσίνκι.

Η κυβέρνηση, αποφάσισε να ταχθεί υπέρ της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας, εφόσον διασφαλιζόταν η ενταξιακή πορεία της Κύπρου ανεξάρτητα από την επίλυση του πολιτικού προβλήματος. Παράλληλα, θα χρησιμοποιηθεί και η διπλωματική τακτική για τη «βήμα προς βήμα» προσέγγιση μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας και μάλιστα έφτασαν πολύ κοντά επι Σιμήτη μετά από 18 γύρους διερευνητικών συνομιλιών, η οποία όμως αποδείχτηκε αναποτελεσματική λόγω της πάγιας τακτικής της δεύτερης για διμερή διάλογο εφ' όλης της ύλης, καθώς και λόγω απουσίας συνθηκών αμοιβαιότητας και ανταποδοτικότητας.

Η ένταξη της Τουρκίας, κατά την ελληνική άποψη, «θα εξημέρωνε το θηρίο»⁷⁸ και θα ευνοούσε τα φιλοευρωπαϊκά τμήματα της κοινωνίας της Τουρκίας. Παράλληλα, «ξεβόλεψε» κάποια κράτη που κρύβονταν πίσω από την απόλυτη άρνηση της Ελλάδας και δεν επιθυμούσαν την πλήρη ένταξη. Ίσως ήταν διατεθειμένα να παραχωρήσουν κάποιο καθεστώς συνδέσεως αλλά ήταν πλήρως ικανοποιημένα με την τελωνειακή ένωση.

⁷⁸Αγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 534.

Δεν μπορεί να μην αναφερθεί ότι την περίοδο εκείνη υπήρχε ένα θετικό κλίμα προς την Τουρκία διεθνώς. Η αλλαγή στην στρατηγική δεν είναι βέβαιο αν ήταν επηρεασμένη από την Αμερική, η οποία επικροτούσε μια πιθανή ένταξη για να ναρκοθετήσει την ανάπτυξη της ΕΕ. Παρόλα αυτά η παραπάνω άποψη ενισχύθηκε από τις διαδοχικές επισκέψεις του Μπιλ Κλίντον το 1999.

Βέβαια, η ένταξη θα ήταν αποτέλεσμα μιας σειράς προϋποθέσεων της ΕΕ, που θα είχαν τη μορφή «οδικού χάρτη» και θα έπρεπε να τηρούνται στο τέλος κάθε φάσης για να οδηγηθεί στην επόμενη. Απαραίτητη προϋπόθεση ήταν σαφώς να τηρούνται τα κριτήρια της Κοπεγχάγης. Και να αποφευχθούν οι εντάσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας ώστε η ενταξιακή διαδικασία θα την υποχρέωνε σταδιακά να αλλάξει στάση ως προς τις διαφορές⁷⁹ και να απορρίπτει την λογική του «μηδενικού αθροίσματος» και με την σύμπραξη της Αμερικής «η συγκεκριμένη πολιτική παγιώνεται και στο επίπεδο διατλαντικής διάδρασης»⁸⁰.

Όλα αυτά χρειάζονταν μεγάλη προετοιμασία ώστε να βρει τα επιχειρήματα και μέσω της διπλωματικής οδού να κερδίσει εσωτερική και διεθνή νομιμοποίηση. Η ελληνική κοινή γνώμη πως θα δεχόταν ότι η Τουρκία πλέον θα είναι μια «αδελφή» δημοκρατία ; Το ρόλο τους έπαιζαν τα ΜΜΕ και η διαπαιδαγώγηση του ελληνικού λαού με το να μετριάξει τα τραγικά γεγονότα. Το πρόβλημα εδώ είναι ότι το κράτος λειτουργεί μέσα σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον όπου «η προπαγάνδα και η παραπληροφόρηση είναι συνήθη μέσα προώθησης των κρατικών στρατηγικών, μέσα στη δημόσια σφαίρα και στα μέσα επικοινωνίας ή στο λεγόμενο «επιστημονικό διάλογο» ευνοούνται όσες αναλύσεις εξυπηρετούν σκοπούς «μαλακής ισχύος» των ηγεμονικών δυνάμεων»⁸¹. Η κατευναστική πολιτική που ακολουθούμε έχει αποτυπωθεί στην κοινή γνώμη όπως αντίστοιχα και στην τουρκική κοινωνία η επιθετικότητα της⁸². Μέτα την πολιτική «εξημέρωσης του θηρίου», η ελληνική κοινή γνώμη εναπόθεσε της ελπίδες της στην υπεράσπιση από τρίτους δρώντες μέσω

⁷⁹ George A. Papandreou, Greece's foreign policy in the 21st century:
<http://turkishpolicy.com/dosyalar/files/TPQ-2002-1-Papandreou.pdf>

⁸⁰ Αθανάσιος Γ. Πλατιάς, «Η ελληνική αμυντική πολιτική μετά το 1974», Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά (επιμέλεια), *30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004*, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005, σ. 225.

⁸¹ Ηλίας Κουσκουβέλης και Σπυρίδων Λίτσας, *Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2013, σ. 237.

⁸² Χρήστος Ζιώγας, *Η απευκαία προοπτική μίας ελληνοτουρκικής σύγκρουσης*, 22.9.2019:
https://www.huffingtonpost.gr/entry/h-apeektaia-prooptike-mias-ellenotoerkikes-seykroeses_gr_5d85d8e5e4b0957256b74c7e?utm_hp_ref=gr-homepage

διαλόγου και όχι αντεπίθεσης. Έτσι, σε περίπτωση ενός ελληνοτουρκικού επεισοδίου θα επιλέγονταν η διαμεσολάβηση τρίτων, μια πιο επιθετική αυτόνομη πολιτική θα είχε τον κίνδυνο να αποδοκιμάζονταν από την ίδια την κοινωνία όπως επισημάνει ο Κλάουζεβιτς κάθε πόλεμος είναι προϊόν της κοινωνίας που τον διεξάγει. Όποτε κρίνεται σημαντικό η ελληνική κοινή γνώμη να ζυμωθεί ώστε να γίνει έτοιμη σε παν ενδεχόμενο.

Συμπληρωματικά, στον προσανατολισμό της ελληνικής γνώμης βοήθησε ο μεγάλος σεισμός στην Κωνσταντινούπολη με την τρομερή καταστροφή και τους χιλιάδες νεκρούς με αποτέλεσμα να συγκινήσει την μεγαλύτερη μερίδα του πληθυσμού. Μάλιστα αργότερα αναφέρθηκε ως «διπλωματία των σεισμών»⁸³.

Δεύτερον, σχετικά με την διεθνή νομιμοποίηση – στήριξη των επιχειρημάτων της Ελλάδας: «Λησμονήθηκε παντελώς η άσκηση ενεργητικής εξωτερικής πολιτικής σε άλλους τομείς και η διαμόρφωση συμμαχιών σε πολλά επίπεδα, που θα ασκούσε παράλληλη με την Ευρώπη πίεση στην Τουρκία»⁸⁴ να συμμορφωθεί. Επίσης, δεν υπήρχε ένα εναλλακτικό σχέδιο για να απογείώσει την στρατηγική της. Αντιθέτως είχε εστιάσει πλήρως στην ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας σε αντίθεση με την Τουρκία ενώ υπερτίμησε το ρόλο που θα μπορούσε να παίζει η Ευρώπη στην επίλυση των διαφορών, αγνοώντας το γεγονός ότι πρόκειται για εντολοδόχο και όχι εντολέα κρατών-μελών⁸⁵. Μάλιστα, αν η Τουρκία γινόταν μέλος, εκπρόσωποι της θα λάμβαναν θέση σε όλα τα όργανα της ΕΕ, και σε συνδυασμό με την ηγεμονική της συμπεριφορά θα εξοβέλιζε την οποία μικρή παρέμβαση της Ελλάδας. Η Τουρκία ήθελε να ενταχθεί κυρίως για πολιτικούς λόγους και παράλληλα για οικονομικούς λόγους⁸⁶. Γιατί και όταν απέκτησε την οικονομική ευρωστία λίγα χρόνια αργότερα, δεν την ενδιέφερε και τόσο η υποχρεωτική ένταξη, πράγμα που άργησε να το εντοπίσει η ελληνική πλευρά.

Μάλιστα, δεν υπολόγισε, ότι οι διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των δυο κρατών δεν μπορούσαν να λυθούν εντός των κανόνων της ΕΕ, για παράδειγμα η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας είναι ένα νομικό ζήτημα που αφορά τις διεθνείς συνθήκες και όχι το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Όλες οι αξιώσεις που έχει προτάξει είναι

⁸³ Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 546.

⁸⁴ Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 537.

⁸⁵ Παναγιώτης Ήφαιστος, *Κοσμοθεωρία των εθνών: συγκρότηση και συγκράτηση των κρατών, της Ευρώπης και του κόσμου*, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2009, σ. 252.

⁸⁶ Θάνος Βερέμης, *Η Τουρκία σήμερα. Πολιτεία, κοινωνία, οικονομικά, εξωτερική πολιτική, θρησκεία*, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ., εκδόσεις Παπαζήση, 1995, σ. 123.

αποτέλεσμα χρόνων ώστε να φέρει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων όλα τα ζητήματα που θεωρεί ότι την θιγούν και να αποσπάσει όσα περισσότερο γίνεται. Ο όγκος των ζητημάτων βρίθουν επομένως παρακάμπτονται και πολλές ατασθαλίες της.

Είναι, επομένως δυνατόν να μετριάσει τις διεκδικήσεις της ; Η απάντηση είναι αρνητική λόγω της οθωμανικής της αντίληψης είτε και λόγω της στρατηγικής της θέσης. Η Ελλάδα θυσίασε πολλά στο βωμό των ευρωπαϊκών αξιών και για αυτή είναι μονόδρομος, ενώ η Τουρκία επιζητά όχι μια πόρτα αλλά πολλές ταυτόχρονα ώστε να γίνει περιφερειακός ηγεμόνας .

Με τις αποφάσεις του Ελσίνκι το 1999, και τις εξελίξεις μετά από αυτό, παγιώθηκαν οι διαφορές σε ευρωτουρκικές με την άρση του ελληνικού βέτο, και κατάφερε τη διευθέτηση τους μέσω του Διεθνούς Δικαστηρίου βάσει συγκεκριμένου χρονοδιαγράμματος. Οποιαδήποτε καθυστέρηση στην ένταξη της Τουρκίας ήταν πλέον ζήτημα και των υπολοίπων κρατών και όχι μόνο ευθύνη της ελληνική πλευράς. Ήταν μια μεγάλη πρωτοβουλία και διπλωματική επιτυχία της Αθήνας μακράς πνοής που ενίσχυσε το διαπραγματευτικό πλεονέκτημα.

Συνάμα, η Τουρκία θα μπορούσε να επωφεληθεί με οικονομική ανάπτυξη, πολιτική σταθερότητα και κατοχύρωση θεσμών που σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Συνεχίζοντας δεν γίνεται να μην αναφερθούν κάποια από τα προβλήματα που προέκυψαν σχετικά με το κείμενο του Ελσίνκι και θα μπορούσαν να βλάψουν την ελληνική πλευρά:

1. Η Ελλάδα φαίνεται να δεχόταν «κάθε εκκρεμής συνοριακή διαφορά και αλλά συναφή θέματα», δηλαδή πέρα από το αναγνωρισμένο και μόνο από την ελληνική πλευρά ζήτημα της υφαλοκρηπίδας υπήρχαν και αλλά ζητήματα στο Αιγαίο που θα οδηγούσαν σε διμερή διάλογους, όπως οι «γκρίζες» ζώνες.
2. Με τον όρο «και αλλά συναφή θέματα», η Τουρκία μπορούσε να φέρει στο προσκήνιο το θέμα της αποστρατιωτικοποίησης των ανατολικών νησιών στο Αιγαίο.
3. Οι προϋποθέσεις στο Ελσίνκι συνιστούσαν σημαντική υποχώρηση εν συγκρίση με τις προϋποθέσεις που έθετε το κείμενο στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης το 1997⁸⁷.

Το πιο σημαντικό γεγονός και το πιο επιτυχημένο είναι ότι αποδέσμευσε την ενταξιακή πορεία της Κύπρου από την επίλυση του κυπριακού παρά την πίεση της

⁸⁷Αγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 552.

Βρετανίας και της Αμερικής ότι αν δεν λυθεί θα εμποδίσει αργότερα την ένταξη της Τουρκίας ως κράτος-μέλος. Τελικά, φάνηκε ότι δεν έκαναν δεκαετίες διεθνοποίησεως του κυπριακού και διακοινοτικών συνομιλιών, τα έκανε η αίτηση της Κύπρου και η ένταξη της στην ΕΕ.

Οι διερευνητικές συνομιλίες που ακολούθησαν μολονότι εκκινούσαν ορθώς από την επέκταση των χωρικών υδάτων, εξελίχθηκαν λανθασμένα καθώς διαπραγματευόταν με την Τουρκία ένα μονομερές δικαίωμα με περιορισμένη ανά περιοχές επέκταση ώστε να ικανοποιεί τα συμφέροντα της Τουρκίας με αντάλλαγμα την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας.

Παράλληλα, την περίοδο εκείνη η Ελλάδα απέδειξε την αφοσίωση της στην Ένωση και επιδίωξε να εισαχθεί στον σκληρό πυρήνα της ΟΝΕ. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της αξιοπιστίας της και απέδειξε την πειθαρχία της παρά στις αυστηρές προδιαγραφές που προϋπόθετε μια τέτοια κίνηση. Η εξωτερική της πολιτική μεταμόρφωσε τα κακώς κείμενα σε στυλοβάτη των θεσμών. Επιπλέον, δημιουργήθηκαν και οι οικονομικές συχνότητες για την στήριξη της εξωτερικής πολιτικής της χώρας όπως για παράδειγμα ανατρέποντας τον αρνητικό συσχετισμό Ελλάδας – Τουρκίας σε μια ισόρροπη σχέση και στήριξε την εξωτερική της πολιτική στα Βαλκάνια δίνοντας ελευθερία μέσω των οικονομικών πόρων π.χ με το Ειδικό Σχέδιο Ανασυγκρότησης των Βαλκανίων κατά το οποίο η Ελλάδα χρησιμοποίησε στοχευόμενα την αναπτυξιακή βοήθεια για να επιτεύξει οικονομική και πολιτική συνεργασία με χώρες των Βαλκανίων.

Η Ελλάδα με την οικονομική στήριξη της Ευρώπης βοήθησε να αναληφθούν μερικές χιλιάδες μικρομεσαίες επιχειρήσεις στις γειτονικές χώρες με αποτελέσματα την ισχυροποίηση του ελληνικού επιχειρηματικού τομέα και την εμπλοκή σε διεθνείς άμεσες επενδύσεις που επιβιβάζουν την Ελλάδα γεωπολιτικά.

Ο σταδιακές αλλαγές που επέφερε η ένταξη στην οικονομία, συγκροτούσαν ένα ευρύ φάσμα παραγόντων, που έδωσαν το έναυσμα για διαδικασίες εσωτερικού μετασχηματισμού, λειτουργίες και μορφές οργάνωσης, και δημιούργησαν επιδόσεις που μείωσαν την απόσταση της χώρας και την έφεραν πιο κοντά στις ευρωπαϊκές προοπτικές. Έτσι, η «οικονομική ισχυροποίηση», τα χρόνια αυτά, λειτούργησε και ως «πολιτική ισχυροποίηση».

Το μοναδικό πρόβλημα που αναδύεται είναι ο τρόπος που διαχειρίζεται τα πλεονεκτήματα που της παρουσιάζονται. Αύξησε κατά πολύ τον βαθμό εξάρτησης της από την ΕΕ και λησμόνησε τον βασικό ρεαλιστικό κανόνα της αυτοβοήθειας. Η

Ελλάδα πίστευε ακράδαντα ότι η αποδοχή των ευρωπαϊκών αξιών θα κάνει την Τουρκία πολιτισμένο και φιλειρηνικό κράτος αλλά στην πορεία επιβεβαίωσε τον χειρότερο της φόβο: ότι οι ευρωπαίοι φορείς των αξιών την μεταχειρίζονταν πολύ επιλεκτικά και την προσπερνούν με άνεση οπότε το κρίνει συμφέρον.

Η Ελλάδα για πολύ καιρό στηριζόταν στην διμερή διπλωματία και ήταν αποκομμένη διεθνώς. Ένα παιχνίδι με εντάσεις όπου τα τούρκικα αιτήματα υποστηρίζονται από την Αμερική, τα σπασμένα τα πληρώνει η Ελλάδα γιατί η Ευρώπη επιδιώκει να την κατευνάσει με ελληνικά έξοδα αποδέχονταν τις τουρκικές αξιώσεις στο Αιγαίο και στην Κύπρο. «Τα δίκια της Ελλάδας δεν εντυπωσιάζουν κανένα, όσο πίσω τους βρίσκεται ένας παρίας με διαρκώς απλωμένο το χέρι ζητώντας δάνεια και επιδοτήσεις με προγράμματα στήριξης»⁸⁸.

Βασικότερο λάθος της ελληνικής πλευράς ήταν ότι δεν κατόρθωσε να αντιληφθεί και να μελετήσει εις βάθος τις ακριβείς θέσεις της κυβέρνησης του αντιπάλου και τα βαθύτερα αιτία των αξιώσεων της. Από το 2000 και μετά η κυριαρχία των νέων ισλαμιστών που το φαινόμενο αυτό έγινε ιδιαίτερα αντιληπτό την εποχή του Ερμπακάν⁸⁹, «οφείλεται στην ωρίμανση των ανθρωπολογικών προϋποθέσεων της τουρκικής κοινωνίας που οδηγούν στην προσαρμογή των κρατικών εποικοδομημάτων της Τουρκίας το πλειοψηφικό ισλαμικό κοινωνικό υπόβαθρο»⁹⁰. Προσέφερε ιδεολογικό υπόβαθρο στη άσκηση της πολιτικής που είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την οικονομική ευρωστία της χώρας και τους ηγεμονικούς οραματισμούς για την πρόσδεση με τους καταπιεσμένους μουσουλμανικούς πληθυσμούς.

Η ελληνική διπλωματία αγνοούσε είτε παραγνώριζε την ηγεμονική στάση της με αποτέλεσμα ο συστηματικός κατευνασμός των τουρκικών αναθεωρητικών αξιώσεων αντί να οδηγήσει σε μία ριζική αναθεώρηση της στρατηγικής της, έγινε το κύριο γνώρισμα της εξωτερικής πολιτικής της.

Η παρουσία του ελληνισμού δημιουργεί προβλήματα στην τουρκική ιδεολογική συνέχεια. Πρώτον, γιατί λόγω του φοβικού συνδρόμου των Σεβρών, η Ελλάδα συμμετείχε από το 1821 μέχρι τέλος στην διάλυση της Οθωμανική Αυτοκρατορίας οπότε κατά την τουρκική άποψη θέλει να την αποδυναμώσει όπως τότε. Δεύτερον, με

⁸⁸ Παναγιώτης Κονδύλης, Θεωρία του πολέμου, Αθήνα, δ' έκδοση, εκδόσεις Θεμέλιο, 2004, βλ. επίμετρο.

⁸⁹ Θάνος Βερέμης, Θάνος Π. Ντόκος, Η σύγχρονη Τουρκία. Κοινωνία, οικονομία, εξωτερική πολιτική, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Παπαζήση, 2002, σ. 281.

⁹⁰ Ηλίας Κουσκούβέλης και Σπυρίδων Λίτσας, Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2013, σ. 235.

την κατοχή της Κύπρου έρχονται στην επιφάνεια οι αδυναμίες της ηθικής εξωτερικής πολιτικής που προωθεί. Τρίτον και βασικότερο, η Τουρκία περικλείει ένα αρχαίο πολιτισμό στους κόλπους της όμως οι Έλληνες διαθέτουν τον αρχαιότερο και με μεγαλύτερο παγκόσμιο πολιτισμικό αποτύπωμα με αποτέλεσμα να την επισκιάζει⁹¹.

Σε γενικές γραμμές, δεν ήταν το μόνο κράτος που πίστεψε στην πιθανότητα μια εξελισσόμενη δημοκρατικής τουρκικής κοινωνίας και την υποθετική συνεργασία με την Δύση. Ο Ταγίπ Ερντογαν κατάφερε να υιοθετήσει μια εξωτερική πολιτική σχετικά εξωστρεφή και να ενσαρκώσει το όραμα του Οζάλ⁹²:

1. Θεσμική και συνταγματική εναρμόνιση με το ευρωπαϊκό κεκτημένο.
2. Μετριοπάθεια με μεταρρυθμίσεις και εκσυγχρονισμός.
3. Στήριξη της Ε.Ε στην αποκεμαλοποίηση της χώρας και διασύνδεση με ευρωπαϊκή οικονομία.

Το πρόβλημα με τη νέα στρατηγική της Τουρκίας είναι ότι απέδειξε ότι οι ελληνοτουρκικές διαφορές είναι πάγια θέση δεκαετιών και όχι κεμαλιστών ή ισλαμιστών. Οποίος και αν οδηγεί το τιμόνι της εξουσίας, οι θέσεις της Τουρκίας θα είναι αμετάβλητες όπως φάνηκε και από το Δόγμα Νταβούτογλου όπου από την στρατηγική μηδενικού αθροίσματος εξαιρείται μονάχα η Ελλάδα και η Κύπρος.

Οι ΗΠΑ θα μπορούν να διαπραγματευθούν κάποια πράγματα με την Τουρκία παρέχοντας της ανταλλάγματα στο μέτωπο Ελλάδος- Κύπρου. Απ' ότι φαίνεται αυτό έγινε τουλάχιστον μια φορά μετά το 1974, στην περίπτωση του σχεδίου Ανάν⁹³. Φαίνεται εξάλλου και από το γεγονός ότι η ετήσια αμερικανική αμυντική βοήθεια προς την Τουρκία αυξήθηκε κατά 100 εκατομμύρια δολάρια και πήρε την μορφή χορηγίας ενώ η βοήθεια προς την Ελλάδα είχε κατά κύριο λόγο την μορφή δανείου, με αποτέλεσμα η αναλογία 7:10 της αμερικανικής βοήθειας προς την Ελλάδα να κλονιστεί⁹⁴.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά το σχέδιο έπρεπε να κατατεθεί πριν ενταχθεί η Κύπρος το 2004 στην ΕΕ. Στο τελικό κείμενο το 75% ικανοποιούσε τα τουρκικά αιτήματα. Η σημασία που είχε για τον Ερντογάν ήταν τόσο μεγάλη που μάλιστα

⁹¹ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 617.

⁹² Κωνσταντίνος Φίλης, Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν, Αθήνα, εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2017, σ. 38-44.

⁹³ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 618.

⁹⁴ Θάνος Βερέμης, Η Τουρκία σήμερα. Πολιτεία, κοινωνία, οικονομικά, εξωτερική πολιτική, θρησκεία, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ., Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 1995, σ. 307.

στέρησε από τον Ντενκτά τη θέση στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων λόγω της αδιάλλακτης στάσης του.

Όσα σχέδια για επίλυση του κυπριακού έχουν κατατεθεί είτε το σχέδιο Μακμιλαν είτε το σχέδιο Άτσεσον ήταν πολύ πιο συμφέροντα από το σχέδιο Ανάν. Η έξυπνη στρατηγική του Ερντογάν, η γεωπολιτική θέση της Τουρκίας και οικονομική της ευρωστία με τους παράλληλους εξωγενείς παράγοντες των συνθηκών που επικρατούσαν την περίοδο εκείνη στις χώρες της Ανατολής, αναβάθμισαν την σημασία καλής συνεργασίας με τα κράτη της Δύσης. Αντάλλαγμα αυτής της συνεργασίας ήταν αξιώσεις εναντίον Ελλάδας – Κύπρου. Μολονότι κέρδισε την ένταξη της Κύπρου χωρίς την επίλυση του ζητήματος, λόγω της αρνητική στάσης των Ελληνοκυπρίων με 76% , στο διεθνές στερέωμα δεν δινόταν πλέον βάση στην τουρκική εισβολή και κατοχή του 1974 αλλά στην απόρριψη ενός καλού και ισορροπημένου σχεδίου του ΟΗΕ από την μεριά των Ελληνοκύπριων με αποτελέσματα να θεωρούνται υπεύθυνοι της μη λύσης του ζητήματος και «τα μαύρα πρόβατα της διεθνούς κοινότητας»⁹⁵.

⁹⁵ Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015, σ. 641.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η Ελλάδα μετά το 1974 αποπειράθηκε να ανεξαρτητοποιηθεί από την Δύση και να στηρίξει την άμυνα και την ασφάλεια της στις δικές της δυνάμεις για να μην βρεθεί σε μια παρόμοια δύσκολη κατάσταση όπως συνέβη με την εισβολή και κατοχή της βορείου Κύπρου.

Την περίοδο που ακολούθησε προσπάθησε να υιοθετήσει την στρατηγική της εθνικής αποτροπής ενισχύοντας τις αμυντικές της ικανότητες ιδιαίτερα μετά το 1985.

Παράλληλα, επιδιώχθηκε η διεθνής αποτροπή με στόχο όχι την μεταφορά ευθύνης της άμυνας σε τρίτους δρώντες αλλά και ταυτόχρονα επιδίωξε την αναδιάρθρωση των διεθνών πολιτικών προσανατολισμών της χώρας, την αναβίβαση της θέσης ρόλου της στο βαλκανικό και ευρωπαϊκό σύστημα και το άνοιγμα στον αραβικό κόσμο.

Η τρίτη διάσταση είναι αυτή της εκτεταμένης αποτροπής όπου σε περίπτωση επίθεσης κατά του ελληνισμού της Κύπρου από την Τουρκία, θα δεχόταν αντίποινα σε οποιοδήποτε σημείο των Ελληνοτουρκικών συνόρων.

Η στρατηγική της αποτρεπτικής άμυνας σε θεωρητικό επίπεδο κρίνεται κατάλληλη⁹⁶ όσον αφορά τις δυνατότητες και τους περιορισμούς του ελληνικού κράτους. Όμως, για να είναι αποτελεσματική θα πρέπει να λάβει υπόψιν της ότι δεν πρέπει να αναστείλει τους σκοπούς της εξωτερικής πολιτικής για να επιτευχθούν δευτερεύον σκοποί ή συμφέροντα άλλων δρώντων. Αυτό προϋποθέτει αφενός βαθιά γνώση των διπλωματικών και πολιτικών ικανοτήτων και αφετέρου την γνώση της στρατηγικής του αντιπάλου. Άρα, απέτυχε να ερμηνεύσει ορθά την στρατηγική του αντίπαλου κράτους και ταυτόχρονα δεν κατανόησε την λειτουργία του διεθνούς συστήματος και των διεθνών θεσμών ώστε να υπολογίσει τους σχεδιασμούς ισχυρών δρώντων στην Ανατολική Μεσόγειο και να ενώσει το νήμα των συμφερόντων-επιδιώξεων για να αναβαθμίσει τον στρατηγικό της ρόλο. Η στρατηγική της στηρίχθηκε, λανθασμένα, σε εξωπολιτικούς παράγοντες, γεγονός που επιβεβαιώθηκε και στις μεγάλες κρίσεις.

⁹⁶ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2011, σ. 31.

Η επιτυχημένη χάραξη πολιτικών σχεδιασμών επιβάλλει ως απαραίτητη προϋπόθεση να αναγνωρίσει και να υπολογίσει μετέπειτα τους περιορισμούς⁹⁷ του κράτους ώστε να μεταβάλλει τις αδυναμίες της σε δυνατά σημεία. Σε αυτό στηρίζεται και η αξιοπιστία της αποτροπής.

Πιο συγκεκριμένα, οι περιορισμοί της συγκριτικά με την Τουρκία είναι ο πληθυσμός της, προσδίδοντας στην αντίπαλη πλευρά αριθμητικό πλεονέκτημα. Επιπλέον, λόγω της αύξησης του πληθυσμού της Τουρκίας υπάρχει μια νέα γενιά με αστείρευτη ενέργεια που επιθυμεί να βρει το εξιλαστήριο θύμα να την διοχετεύσει, σε αντίθεση με την Ελλάδα και γενικότερα την Ευρώπη που έχει γεράσει και οι αντιλήψεις της παραμένουν παγιωμένες. Πέρα, λοιπόν από την αυτονόητη αύξηση του πληθυσμού κρίνεται αναγκαία και η ποιοτική αύξηση της στρατιωτικής της δύναμης που παρά την προσπάθεια αναβίβασης της, εν τέλη δεν επετεύχθη.

Αυτό δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς την οικονομική ευμάρεια τους κράτους που δυστυχώς και σε αυτό υστερεί η ελληνική πλευρά και την αναγκάζει να μειώσει δραστικά τις αμυντικές της δαπάνες άρα αυτόματα και τις αποτρεπτικές της ικανότητες. Γεγονός που μειώνει και την αποδοτικότητα⁹⁸ της στρατηγικής καθώς μειώνονται οι αμυντικές δαπάνες. Δεν κατόρθωσε να φτιάξει την δίκη της πολεμική βιομηχανία λόγω της κατάχρησης χρημάτων και τον προσωπικό πλουτισμό των εμπλεκομένων, πράγμα που κατόρθωσε η Τουρκία αλλάζοντας της ισορροπίες.

Επιπλέον, μολονότι πήρε την πρωτοβουλία να αγοράσει πυραύλους S-300, ένα όπλο που κοστίζει αρκετά η συντήρηση του και είναι αμφίβολο αν θα μπορούσε να ανταπεξέλθει να διατηρήσει ένα όπλο τέτοιου βεληνεκούς, δεν άλλαξε ισορροπίες στην μεγαλόνησο. Έτσι η προστασία της που ήταν ένα από τους σκοπούς της πολιτικής δεν επιτεύχθηκε.

Επομένως, τα μέσα της υψηλής στρατηγικής δεν προωθούν τους πολιτικούς της σκοπούς με όσο το δυνατόν οικονομικότερη χρήση πόρων⁹⁹ καθώς οι αμυντικές δαπάνες είναι δυσβάσταχτες και δεν επιφέρουν το αποτέλεσμα που επιδιώκαμε.

Έως το σημείο αυτό, οι περιορισμοί ανήκαν στις δυνατότητες και τα αποτελέσματα της πολιτικής της, η γεωγραφία ως αδύναμο σημείο, όμως, είναι

⁹⁷ Παναγιώτης Ήφαιστος, Αποτρεπτική στρατηγική και ελληνική εξωτερική πολιτική, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 1992 σ. 83.

⁹⁸ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2011, σ. 31.

⁹⁹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2011, σ. 31.

αμετάβλητος περιορισμός που δυσχεραίνει την άμυνα καθώς δεν της προσδίδει στρατηγικό βάθος αλλά ένα μεγάλο μήκος συνόρων. Πολλά νησιά βρίσκονται κοντινότερα στα τουρκικά παράλια όπως και η Κύπρος. Αυτό δίνει το πλεονέκτημα στην τουρκική πλευρά να δράσει γρηγορότερα και να συγκεντρώσει δυνάμεις σε περίπτωση επίθεσης σε ένα από τα νησιά της Ελλάδας. Ο κατακερματισμός της γεωγραφικής περιφέρειας της ελληνικής πλευράς με τα στενά περάσματα καταρρίπτει το πλεονέκτημα των «εσωτερικών γραμμών» δηλαδή της συγκέντρωσης των δυνάμεων της σε ένα μέρος και μετά την γρήγορη μετακίνηση αυτών στο επόμενο σημείο. Επιπλέον, το κομμάτι χερσαίου εδάφους της Θράκης βρίσκεται μακριά από το στρατηγικό κορμό της Ελλάδας. Μάλιστα, αν η Ελλάδα επιθυμούσε να κατακτήσει την Άγκυρα λόγω της γεωγραφικής διαμόρφωσης του κράτους, θα έπρεπε να διασχίσει ολόκληρο το τουρκικό κράτος ώστε να φτάσει στην Άγκυρα και να πολεμήσει ταυτόχρονα τον στρατό που συνεχώς θα ανανεώνεται λόγω του ενιαίου χώρου που την βοηθάει να μετακινείται ο στρατός της με ταχείς ρυθμούς.

Επομένως, η άμυνα με ταυτόχρονη αποτροπή είναι η κατάλληλη στρατηγική για την Ελλάδα αλλά οι μέθοδοι που την εφαρμόζει είναι πρωτίστως λανθασμένοι και έπειτα απαρχαιωμένοι. Σε μια διαφορετική περίπτωση στρατηγικής θα γυρίζαμε πίσω στην καταστροφική χρόνια για τον Ελληνισμό το 1922.

Είναι χαρακτηριστικό ότι το κράτος ζητούσε να επεκταθεί όπως έγινε το 1947 με τα Ιόνια νησιά, τους βαλκανικούς πολέμους. Από τότε ξεκινάει η συρρίκνωση του έθνους εφόσον «εκτοπίστηκε ο ελληνισμός της Ρωσίας μετά το 1919, της Μικρής Ασίας το 1922, των Βαλκανίων και της μέσης Ανατολής μετά το 1945, της Κωνσταντινούπολης το 1955, της Βόρειας Κύπρου 1974 και σταδιακά της Βόρειας Ηπείρου και ταυτίστηκε με το κράτος»¹⁰⁰, αποδεικνύοντας την αδυναμία του ελληνικού κράτους να υπερασπιστεί επαρκώς το ελληνικό έθνος και δικαιολογώντας την στρατηγική αυτή ως διατήρηση του status quo.

Η στρατηγική της Ελλάδας θα πρέπει να εντάξει την επιρροή που μπορούν να ασκήσουν οι Έλληνες της Διασποράς σε ξένες κυβερνήσεις και να τους επικοινωνήσει τους εξειδικευμένους στόχους της εξωτερικής πολιτικής και της δικαιολογητικής τους βάσης ώστε να το χρησιμοποιήσει σε πολλές περιπτώσεις ως μοχλό πίεσης προς το εκάστοτε κράτος. Εξάλλου ένα παράδειγμα της επιρροής που

¹⁰⁰ Παναγιώτης Κονδύλης, *Θεωρία του πολέμου*, Αθήνα, δ' έκδοση, εκδόσεις Θεμέλιο, 2004, βλ. επίμετρο.

μπορεί να ασκήσει σε κρίσιμες ώρες φάνηκε από την προσπάθεια της να πιέσει το κογκρέσο για τη καθιέρωση της αναλογίας 7:10 της αμερικανικής βοήθειας προς την Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχα και στην επιβολή εμπάργκο στις εξαγωγές όπλων προς την Τουρκία μετά την εισβολή.

Επόμενο βασικό κριτήριο μια ορθής στρατηγικής είναι η εσωτερική συνοχή¹⁰¹ που θα στήριζε την διαμορφούμενη στρατηγική. Ο εθνικισμός των πρώτων δεκαετιών έχει μαλακώσει μετά το 2000, γεγονός που κάνει τη μη άσκηση των κυρίαρχων δικαιωμάτων της, διαπραγματεύσιμη για την αντίπαλη πλευρά.

Οι υποχωρήσεις της ελληνικής πλευράς όπως στην περίπτωση αποδοχής της διζωνικής και δικοινοτικής ομοσπονδίας της Κύπρου, την μη τοποθέτηση των πυραύλων S-300, την μη αύξηση των χωρικών υδάτων και η αποχή από πρωτοβουλίες στο Αιγαίο, καλλιέργησαν φόβο έναντι των τουρκικών αξιώσεων και την άποψη ότι εξωγενείς δρώντες θα συμβάλλουν στην προστασία του κράτους σε περίπτωση επίθεσης της αντίπαλης πλευράς. Η αντίληψη «μαλακής ισχύος» παγιώθηκε στην κοινή γνώμη. Ενώ η τουρκική πολιτική στρατιωτικοποιεί μέρα με την μέρα την πολιτική της έναντι της Ελλάδας, η ελληνική κοινωνία υποστηρίζει ειρηνικά μέσα, την διαμεσολάβηση και της διακρατικές σχέσεις που στηρίζονται στο διεθνές δίκαιο και στην ευρωπαϊκή ιδέα. Δεν είναι έτοιμη να αντέξει μια σκληρή στάση πολιτικής με την Τουρκία που θα της εξασφάλιζε πίσω τα δικαιώματά της στο Αιγαίο ή στην Κύπρο χωρίς υποχωρήσεις είτε να θυσιαστεί για να αυξηθούν οι οικονομικοί πόροι που απαιτούνται για να έρθει σε ισορροπία με τις στρατιωτικές δυνατότητες της Τουρκίας και να μπορεί να διαπραγματεύεται από θέση ισχύς.

Είχε όμως αυτά τα τριάντα χρόνια, εσωτερική συνοχή; Η απάντηση είναι θετική καθώς όπως αναφέραμε πρόκειται μια στρατηγική που δεν απαιτούσε ιδιαίτερα θυσίες από τον πληθυσμό της. Ακόμα και στην αλλαγή της στάσης μας απέναντι στην ένταξη του τουρκικού κράτους στην ΕΕ, η χειραγώγηση και η προπαγάνδα από τα Μ.Μ.Ε βοήθησε σε αυτό. Όμως και η τουρκική κοινωνία φαίνεται να μην δέχεται μια ειρηνική επίλυση και συμβιβασμό στις διαφορές μεταξύ των δυο κρατών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι πριν από κάθε προεκλογική αναμέτρηση οι παραβιάσεις διπλασιάζονταν. Παράλληλα υπήρχε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού που δυσανεστήθηκε το 1974 και οδηγηθήκαμε στην αποχώρηση από το

¹⁰¹ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2011, σ. 31.

στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, λανθασμένα. Έπειτα, καλλιεργήθηκε και η καχυποψία για τους δυτικούς με αποτέλεσμα να εμποδίσει την συνεργασία σε άλλους τομείς της πολιτικής.

Το μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης κατέχει η ηγεσία καθώς δεν ανέλαβαν άτομα ισχυρά που θα μπορούσαν να περάσουν μια επεξεργασμένη στρατηγική που λαμβάνει εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες υπόψην της και θα αναλάμβανε το βάρος να εφαρμόσει τα κυρίαρχα δικαιώματα του κράτους όπως η αύξηση των χωρικών υδάτων. Μολονότι πολλά κράτη κινδύνευαν από υπερφιλόδοξους στόχους¹⁰², μέσα σε αυτά ανήκει και η επιθυμία της Τουρκίας να γίνει ένας περιφερειακός ηγεμόνας, κινδυνεύουν με υπερεπέκταση, σε αντίθετη άποψη η Ελλάδα ενώ έχει την ικανότητα με βάση το διεθνές δίκαιο που η ίδια συνεχώς αναφέρει, δεν προχωρά στο επόμενο βήμα του στόχου της δηλαδή να ασκήσει τα νόμιμα δικαιώματα της και κυρίως ανακοινώνει ότι: «η Ελλάδα δεν διαπραγματεύεται κυρίαρχα δικαιώματα και θα τα ασκήσει όποτε κριθεί σκόπιμο».

Επιπροσθέτως, η στρατηγική που ακολούθησε αυτά τα τριάντα χρόνια δεν είχε ελαστικότητα σε περίπτωση κακοτυχίας ή πιθανών παρανοήσεων που θα μπορούσε να οδηγήσει σε ρήξη μεταξύ των δυο χωρών, δηλαδή δεν είχε ένα δεύτερο σχέδιο δράσης. Αυτό γίνεται αντιληπτό από τις μεγάλες κρίσεις όπου διαμεσολάβησαν τρίτοι δρώντες για να μην οδηγηθούμε σε ένα πόλεμο. Ακόμα και σε περίπτωση πολέμου με την Τουρκία δεν υπάρχει σχέδιο, παρόλο που σύμφωνα με την ελληνική άποψη ανήκει στα αναθεωρητικά κράτη. Η άποψη αυτή του αναθεωρητισμού ενισχύεται και από το γεγονός ότι παρέμειναν κατάλοιπα του οθωμανισμού, πειστικά ρεύματα μουσουλμανισμού- λαϊκισμού στο εσωτερικό και στο εξωτερικό ο εναγκαλισμός αυτών των στοιχείων, προβλήματα μειονοτήτων και περιφερειακές ανισότητες και σε αυτό προστίθενται και «οι εσωτερικές τριβές και αντιφάσεις που σε ορισμένες περιπτώσεις θέτουν σε κίνηση μια χειμαρρώδη επεκτατική ορμή»¹⁰³.

Τέλος, η συνειδητοποίηση τους διεθνούς περιβάλλοντος και των ορίων της ελληνικής στρατηγικής εσωτερικής εξισορρόπησης θα έχει ως αποτέλεσμα την ποιοτική αλλαγή των ελληνικών στρατηγικών προτεραιοτήτων και σχεδιασμών και

¹⁰² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2011, σ. 31.

¹⁰³ Παναγιώτης Κονδύλης, Θεωρία του πολέμου, Αθήνα, δ' έκδοση, εκδόσεις Θεμέλιο, 2004, βλ. επίμετρο.

ταυτόχρονα θα συμβάλει στη πραγματοποίηση των εθνικών στόχων. Εφόσον είναι σαφής η εθνική πολιτική και η στρατηγική, η τακτική προσαρμόζεται στις εκάστοτε συνθήκες.

Αυτό απαιτεί από την Ελλάδα: ετοιμότητα σε κάθε περίπτωση, ενίσχυση της αξιοπιστίας (μέσω των συμμαχιών και της ενίσχυσης της στρατιωτικής ισχύς-πολεμική βιομηχανία, αύξηση στρατιωτικής θητείας) αποσαφινίζοντας τα όρια της αντοχής μας έναντι της τουρκικής προκλητικότητας, συμμαχίες (Βουλγαρία-Ρουμανία εντός της ΕΕ, Ιταλία και Αυστρία για το μέλλον των Βαλκανίων, με κράτη της Μέσης Ανατολής και της Ανατολικής Μεσογείου για θρησκεία και πολιτισμό, ειδικά με την Κύπρο), καλές σχέσεις με Ρωσία και Ιράν (που χρόνια αποτελούν αντιβαρο της τούρκικης επιθετικότητας, νέα οργάνωση και κατανομή των ενόπλων δυνάμεων, διμερείς σχέσεις με την Τουρκία που απονομιμοποιούν την εκδήλωση επιθετικότητας, τη αποκλιμάκωση με αμοιβαίες υποχωρήσεις και όχι παραχωρήσεων ζωτικών συμφερόντων, δημιουργία διακρατικού μηχανισμού διευκόλυνσης χειρισμού των κρίσεων και αναζήτησή μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης και πρόληψης ατυχημάτων και ανάπτυξη τεχνολογίας και διάχυσης πληροφοριών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές Σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Πατάκη, 2015.
- Αθανάσιος Έλλης, Ιγνατίου Μιχάλης, Ίμια: Τα απόρρητα τηλεγραφήματα των Αμερικανών, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2009.
- Α. Γιοκάρης, Α. Δημητρακόπουλος, Χ. Δίπλα, Σημεία τριβής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Σιδέρης, 1994.
- Αλέξης Αλεξανδρής, Θάνος Βερέμης, Πάνος Καζάκος, Βαγγέλης Κουφουδάκης, Χρήστος Ροζάκης, Γιώργος Τσιτσόπουλος, Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, 1923-1987, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Γνώση, 1988.
- Δημήτρης Καιρίδης, Εθνικισμός, εθνοτικές συγκρούσεις και διεθνείς σχέσεις, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρης, 2016.
- Διονύσιος Τσιριγώτης, Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία – Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2013.
- Ηλίας Κουσκουβέλης και Σπυρίδων Λίτσας, Το στρατηγικό βάθος και η Τουρκία, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2013.
- Θάνος Βερέμης, Θάνος Π. Ντόκος, Η σύγχρονη Τουρκία. Κοινωνία, οικονομία, εξωτερική πολιτική, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 2002.
- Θάνος Βερέμης, «Η Τουρκία σήμερα. Πολιτεία, κοινωνία, οικονομικά, εξωτερική πολιτική, θρησκεία», Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 1995.
- Θάνος Βερέμης, Ιστορία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων, 1453-1998, Αθήνα, ΕΛ.Ι.ΑΜ.ΕΠ, εκδόσεις Σιδέρης, 1999.
- Θεόδωρος Κουλουμπής, Κύπρος 1954- 1974. Λάθη και διδάγματα, Καθημερινή, 2011.
- Ιωάννης Μάζης, Γεωπολιτική προσέγγιση για ένα νέο Ελληνικό Αμυντικό Δόγμα, Αθήνα εκδόσεις Παπαζήση, 2006.
- Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Μαριλένα Κοππά, 30 χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-2004, Αθήνα, εκδόσεις Λιβάνη, 2005.

- Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2010.
- Κωνσταντίνος Γεωργαντάς, Liddel H. B. Hart, Στρατηγική. Η τακτική της έμμεσης προσέγγισης, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Βανιάς, 1995.
- Κωνσταντίνος Φίλης, Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν, Αθήνα, εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2017.
- Νταβούτογλου Αχμέτ, Το στρατηγικό βάθος: η διεθνής θέση της Τουρκίας, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2010.
- Παναγιώτης Ήφαιστος, Ιστορία, Θεωρία & Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 1999.
- Παναγιώτης Ήφαιστος, Αποτρεπτική στρατηγική και ελληνική εξωτερική πολιτική, Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 1992.
- Παναγιώτης Ήφαιστος, Κοσμοθεωρία των εθνών: συγκρότηση και συγκράτηση των κρατών, της Ευρώπης και του κόσμου, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2009.
- Παναγιώτης Κονδύλης, θεωρία του πολέμου, Αθήνα, δ' έκδοση, εκδόσεις Θεμέλιο, 2004.
- Πέτρος Ντούσκος, Η νέα διεθνής τάξη πραγμάτων, η Ευρωπαϊκή Ένωση και το ζήτημα της εθνικής κυριαρχίας. Η κρίση στα Ίμια και η νέα τάξη στο Αιγαίο, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg, 1996.
- Σημίτης Κώστας, Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα 1996-2004, Αθήνα εκδόσεις Πόλις, 2005.
- Τσάκωνας Παναγιώτης, Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική, Αθήνα εκδόσεις Σιδέρης, 2003.
- Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή στρατηγική, 6^{ος}-11^{ος} αιώνας, Αθήνα, εκδόσεις Ποιότητα, 2011.
- Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Διασπορά και εθνική στρατηγική, Αθήνα εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2000.
- Χριστόδουλος Κ. Γιαλλουρίδης, Η Ελληνο-Τουρκική Σύγκρουση: Από την Κύπρο έως τα Ίμια, τους S-300 και το Ελσίνκι, Αθήνα, εκδόσεις Σιδέρης, 2001.
- Allison Graham T., Νικολαΐδη Καλυψώ, Το ελληνικό παράδοξο. Υπόσχεση και επίδοση, εκδόσεις Παπαζήση, 1997.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Austin Long G. , Deterrence: Lessons from Six Decades of RAND Research, Santa Monica, RAND Corporation, 2008.
- Athanassios Platias G., High Politics In Small Countries: An Inquiry Into The Security Policies Of Greece, Israel and Sweden, Ph. D. Dissertation, Cornell University, 1986.
- Athanassios Platias G., Koliopoulos Konstantinos, Thucydides on strategy, Athens, Eurasia Publications, 2006.
- Edward Luttwak, Strategy, the logic of war and peace, Massachusetts, library of congress cataloging in publication data, 1987.
- Hedley Bull, The anarchical society. A study of order in world politics, New York, third edition, Palgrave, 2002.
- Lionel Giles, Sun's Tsun, The art of war, M.A., Pax Librorum publishing house, 2009.
- Michael Howard, Peter Paret, Carl von Clausewitz. On war, New York, Oxford University Press, 1976.
- Robert Pape, Bombing to win, New York, Cornell Paperbacks, 1996.
- SonerGagaptay, The rise of Turkey, Nebraska, University of Nebraska Press, 2014.

ΑΡΘΡΑ

- Διονύσιος Δραγώνας, Αποτρεπτική Στρατηγική: Η Περίπτωση Της Ελλάδας, 17.7.2018. Πηγή:
<https://powerpolitics.eu/δραγώνας-29-4-ελληνική-αποτρεπτική-στρα/>
- Ήφαιστος Παναγιώτης, Τριάντα χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής Ισχύς και δίκαιο στην διεθνή πολιτική: ελληνική εξωτερική πολιτική 1974-2004, 12-13.12.2004. Πηγή:
<http://www.ifestosedu.gr/17ZappeioIsxisEisigisi.htm>
- Ήφαιστος Παναγιώτης, Στρατηγικές αντιπαραθέσεις στο γεωπολιτικό περιβάλλον της Ελλάδας και οι προσανατολισμοί μιας αξιόπιστης εθνικής στρατηγικής, 10.12.2012. Πηγή:
<http://www.ifestosedu.gr/130strategygeo.htm>

- Χρήστος Ζιώγας, Η απευκταία προοπτική μίας ελληνοτουρκικής σύγκρουσης, 22.9.2019. Πηγή:

https://www.huffingtonpost.gr/entry/h-apeektaia-prooptike-mias-ellenotoerkikes-seykroeses_gr_5d85d8e5e4b0957256b74c7e?utm_hp_ref=gr-homepage

- George A. Papandreou, Greece's foreign policy in the 21st century. Πηγή:

<http://turkishpolicy.com/dosyalar/files/TPQ-2002-1-Papandreu.pdf>

- Krugman Paul, Troubles in Turkey, Truthout, 13.2.2014. Πηγή:

<https://truthout.org/articles/paul-krugman-troubles-in-turkey/>